Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 127 (11925) | 1982 чылдың май 30, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кеп.

Совет кижилерниң чаагай чоруу дээш

БИСТИҢ АРГА-КУРЛАВЫРЛАРЫВЫС

СЭКП Төп Комитединиң май (1982 ч.) Пленумунга эш Л. И. Брежневтиң ханы утказыг илеткелин бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери, бүгү совет улус-биле бир дөмей, дыка улуг сонуургал болгаш сеткил ханышкын-биле хүлээп ап таныжкан. Ында Совет Эвилелинге Аъш-чем программазын хөгжүдериниң перспективазын, ону амыдыралга боттандырарының оруктарын чиге тодараткан-дыр.

Чурттуң Аъш-чем программазын боттандырарынга бирги ээлчегде мал, чер ажылдыглар онзагай улуг үлүг-хуузун киирер апаары билдингир. Чогум-на ынчангаш бистиң совхозтуң кедээ ишчилери, оон иштинде Ишкин салбырда мээн удуртуп турарым Чаңгыс-Шиви бригадазының малчыннары Пленумнуң материалдарын улуг сонуургал-биле таныжкан. Ында салдынган сорулгаларны күүседиринге боттарының үлүүн киирип, улам күжениишкинниг ажылдаарын хүлээнгеннер.

Бригаданың өшкү кадарчылары, өске малчыннар-биле бир дөмей, кыштаглаашкынны багай эвес эрттиргеш, ам чазагларында келгилээп болгаш малдың чаш төлүн хүлээп ап, өстүрерин уламчылап турар. Бо хүннерге чедир 1280 ажыг өшкү төрээн, анайлары шупту онча-менди доругуп турар. Кадарчылардан О. Конгар-оол төрүүр 100 өшкүге онаалтыр 90 анайны, Т. Монгуш биле М. Сарыг-оол — 83—83 анайны камгалап алган.

Ооң-биле чергелештир бригаданың малчыннары бо чылын 2100 килограмм дүк кыргып, дужаар хүлээлгезин 68 килограммга ажыр күүсеткен. Оон кырынга 310 килограмм дүктү дүшкен черлериндеп кажаалар иштинден чыып дужааган.

Малды чайлагладып, кышка удур семиртир үе чоокшулап келген. Ынчангаш кадарчылар июнь 20-ниң бетинде өшкүзүн чугдургаш, чайлаглап кежеринге белеткенип, баар черлеринде кажааларны, түр үеде боттарының чурттаар оран-савазын кылып ап турарлар. Ооң-биле кады чамдык малчыннар шынаада сиген кезип алыр шөлдерни аптап-арыглааш, суггарып алгылаан.

Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарда малдың продуктулуун, черниң үнүш-дүжүткүрүн бедидери, специализацияны болгаш концентрацияны улам ханыладыры чугула дээрзиң май Пленумунуң материалдарында онзалап айыткан-дыр. Бисте бо талазы-биле чедир кылдынмайн турар чүүлдер ам-даа хөй дээрзин дорт айтыр херек. Чижээ, бистиң Ишкин салбырының одар-белчиир девискээри өшкү болгаш сарлык ажылын хөгжүдеринге хөлчок таарымчалыг кадырберт черлер болгай. Ынчалзажок маңаа өшкү, сарлык ажылын хөгжүдеринче, ук малдарның уксаазын экижидип, продуктулуун бедидеринче, малчыннарның ажыл-амыдырал байдалын экижидеринче районнуң-даа, совхозтуң-даа кичээнгейи кошкак-тыр. Ылангыя ханы эртем-билиглиг, бедик мергежилдиг зооветспециалистерниң дузазы, арга-сүмези биске дыка херек боор турар. Ынчалзажок ындыг кижилер бистиңге чүгле ында-хаая келгилээри хомуданчыг. Оон уламындан бистиң салбырда өшкүнү эки класстап, кодаларга тускайлап үзер, ындыг кодалар-биле ажылдаар, олардан арыг дүкүр уксаалыг өшкүлерни көвүдедир өстүрер ажыл колдуунда чоруттунмайн турар. Ынчангаш бо четпестерни эдериниң хемчеглерин ап чорударын үе негеп келген.

Ч. ОНДАР.

Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозунуң Ишкин салбырында өшкү бригадазының бригадири.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Кедээ чоннуң амыдыралының чуртталга, коммунал-амыдырал болгаш социал-культура байдалдарын улам ыңай экижидер хемчеглер дугайында» доктаалды хүлээп алган. Доктаалды СЭКП ТК-ның бо чылдың май 24-те болган Пленумунга бадылаан. Хүлээп алган доктаалдың допчулалын моон адаанда парлаан.

СЭКП ТК-ның март (1965 ч.) Пленумунуң соонда кедээниң социал айтырыгларын шиитпирлээр болгаш кедээниң чурттакчылыг черлерин эде тургузар талазы-биле улуг хемчеглер боттанганын СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели демдеглээн. Чүгле сөөлгү ийи беш чылдарның дургузунда ниити шөлү 294 млн. дөрбелчин метр чуртталга бажыңнары ажыглалда кирген. Хөй-хөй суурлар боттарының хевирин үндезини-биле өскертип, чоннуң культура болгаш амыдырал хандырылгазының бүгү хевирлери бар улуг чурттакчылыг черлер болу берген.

Ынчалзажок бо талазы-биле боттанып турар хемчеглер ам-даа четпес. Чуртталга бажыңнарын, коммунал ажыл-агыйының болгаш культура-амыдыралдың тудугларын ажыглалга киирер талазы-биле даалгалар чедир күүсеттинмейн турар, кедээ чоннуң культура, амыдырал, медицина болгаш садыг хандырылгазында четпестер бар. Ажыл-агыйларның иштики оруктарының четкизин улам ыңай хөгжүдериниң айтырыглары тургустунган.

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели кедээниң социал чаартылгазының хемчеглерин Аъш-чем программазының чарылбас кезээ кылдыр көрүп турар. Ол хемчеглерни боттандырары кедээге чуртталга, коммунал, культура-амыдырал болгаш орук тудуунуң хемчээлин хөлчок улгаттырарын негеп турар.

Эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга болгаш обкомнарынга, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, крайкүүскомнарга болгаш облкүүскомнарга, ССРЭ-ниң Күрпланынга, ССРЭ-ниң Күртудуунга, ССРЭ-ниң Кедээ ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Кат-ногаа министерствозунга, ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Чырыдыышкын министерствозунга, ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозунга, ССРЭ-ниң Аъш-чем үлетпүр министерствозунга, ССРЭ-ниң Белеткелдер министерствозунга, ССРЭ-ниң Культура министерствозунга, ССРЭ-ниң Кедээ тудуг министерствозунга, ССРЭ-ниң Аар индустрияның бүдүрүлгелериниң тудуг министерствозунга, ССРЭ-ниң Тудуг министерствозунга, Центросоюзка, ССРЭ-ниң Сельхозтехкүркомунга болгаш өске-даа сонуургалдыг министерстволарга база ведомстволарга СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1982—1990 чылдарда кедээниң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң талазы-биле комплекстиг хемчеглерни боттандырып чорудары-биле даасканы болза:

кедээниң чурттакчылыг черлерин чаагайжыткан суурлар кылдыр улам ыңай чаартыр, чуртталга, коммунал болгаш культура-амыдырал тудуунуң хемчээлин дыка көвүдедир, кооперастаан болгаш хуу чуртталга тудуун хөгжүдер;

кедээге кадрларны быжыглаарынга эргежок чугула байдалдарны тургузар, кедээ чурттакчыларның культура-амыдырал, медицина болгаш садыг хандырылгазын дыка экижидер. ол ышкаш колхозтарга, совхозтарга болгаш өске-даа кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге оруктар тудуун дүргедедир.

Оң бирги беш чылда колхозтарга, совхозтарга болгаш өске-даа кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге база организацияларынга ниити шөлү 176 миллион дөрбелчин метр чурттакчы бажыңнарын, оон иштинде чурттакчы чоннуң болгаш чуртталга-тудуг кооперативтерниң күзели-биле ниити шөлү 51 миллион дөрбелчин метр чуртталга бажыңнарын тудар болгаш ажыглалга киирер талазы-биле чогуур онаалгаларны доктаалда тодарааткан. Оң ийиги беш чылда кедээге чуртталга тудуунуң хемчээлин 15—18 хуу өстүрери көрдүнген. Бо беш чылда 2315 муң олуттуг ниити билиг школаларын, 1182 муң олуттуг школа назыны четпээн уруглар албан черлерин, 1365 муң олуттуг клубтарның болгаш Культура бажыңнарын тудары көрдүнген. Оң ийиги беш чылда школалар тудуу 14—17 хуу, школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң—1,5 катап, клубтарның болгаш Культура бажыңнарының тудуу—1,7 катап өзер.

Кедээ черлерге орук тудуу шапкын хөгжүлдени алыр. Район төптерлиг ажыл-агыйларның төп суурларын тудуштурар 54 муң километр узун ниити ажыглалдың автомобиль оруктарын болгаш ажыл-агыйларның 57 муң километр узун кадыг шывыгдыг иштики оруктарын оң бирги беш чылда ажыглалга киирери көрдүнген. Оң ийиги беш чылда ындыг оруктарны тударының хемчээлин 1,4 болгаш 1,6 катап көвүдедир деп шиитпирлээн.

Кедээниң профессионал-техниктиг училищелериниң болгаш эмнелге-профилактика албан черлериниң четкизин улам ыңай хөгжүдери көрдүнген.

Ол ышкаш чылыг болгаш газ четкилерин, суг дамчыдылгаларын болгаш өске-даа объектилерни тудар база ажыглалга киирер талазы-биле онаалдаларны база доктааткан.

1986—1990 чылдарның план төлевилелин ажылдап кылып тура, чуртталга бажыңнарын, коммунал ажыл-агыйның база культура-амыдырал черлериниң объектилерин болгаш оруктарны тудар база ажыглалга киирер талазы-биле доктаалда көрдүнген онаалдаларны эвилелдешкен республикаларга, ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга хуваарып ол ышкаш ук онаалдаларны күүседиринге эргежок чугула капитал салыышкыннарын болгаш материал-техниктиг курлавырларны үндүрүп бээрин көөрүн ССРЭ-ниң Күрпланынга дааскан. Контроль саннарны эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга үш ай хуусаа иштинде чедирер деп шиитпирлээн.

СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүлээткени болза:

— 1990 чылда колхозтарга, совхозтарга болгаш кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге база организацияларынга оларга доктааткан лимиттиң 75—80 хуу хемчээлин (мелиорация тудуу чокка) тудуг-монтаж ажылдарының кежээлиг аргазын ажыглап күүседир дээш, кедээ черлерге объектилер тудар талазы-биле ажылдарның хемчээлдерин тудуг болгаш өске-даа министерстволарга база ведомстволарга 1983—1990 чылдарда тодарадырып ССРЭ-ниң Күрпланы эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери-биле кады боттандырар ужурлуг.

Совхозтарга болгаш күрүнениң өске-даа кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге чуртталга бажыңнарын, коммунал ажыл-агыйның, культура-амыдырал болгаш чырыдыыш черлериниң объектилерин ажыглалга киирер талазы-биле кежээлиг ажылдаар тудуг-монтаж организацияларының чыл планнарын чагыкчылар кереэ чарган министерстволар болгаш ведомстволар-биле кады бадылаар ужурлуг, ынчаарга экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң ниитизи-биле база кварталдар аайы-биле планында чагыкчыларга тургускап чогуур онаалдаларны өскертип болбас ужурлуг деп доктааткан.

Айыттынган объектилерни ажыглалга киирериниң бердинген планнарының күүселдезиниң талазы-биле кежээлиг тудуг-монтаж организацияларынга отчётту тургузарын ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиңге дааскан.

(Уланчызы 2-ги арында).

СЭКП Төп Комитединиң май (1982 ч.) Пленумунга ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын чугаалашканы болгаш бо талазы-биле тускай документилерни хүлээн алганы совет кижи бүрүзүнүң хей-аъдын көдүрген. Бо хүннерде бүдүрүлге болгаш албан организацияларда, ажыл-агый болгаш өөредилге коллективтеринде чугула документилер-биле таныжылга калбаа-биле организастыг чоруп турар. Ырак-узак коданнарда малчыннар безин солунун хойлап, приёмниги астып алган СЭКП Төп Комитединиң сөөлгү Пленумунуң материалдары-биле таныжып чоруур.

Бии-Хемде Ленин орденниг «Кызыл тараачын» совхозтуң хойжузу Ооржак Сүгени (Хомушку Туран-оолдуң дузалакчы кадарчызы) бистиң фотокорреспондентивис Владимир Кара-Сал Пленумнуң материалдары-биле таныжып орда, чурукка тырттырып алган. Сүге Шагдырович ол чугула программаны изин-биле деткип, ам-даа кызымак ажылдаарын хүлээнип турар. Ооң кадарган хоюу кышты хүр ашкан болгаш чүс башка онаалтыр 90 хураганны берген.

КАРТОФЕЛЬ, НОГАА ОЛУРТУЛГАЗЫН ДҮРГЕДЕДИР

Бо хүннерде бүгү совет улус СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң «1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының болгаш ону боттандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» ханы утказыг илеткелинде салдынган сорулгаларны бүрүнү-биле деткип, ол программаны амыдыралга боттандырарынга кижи бүрүзү бодунуң төлептиг үлүүн киирер дээш бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турар. **«Төлевилеп турар хемчеглерниң алыс сорулгазы—болдунарла аргалыг кыска хуусаада чурттуң чонун аъш-чем продуктулары-биле идегелдиг хандырары болур. Ол чүгле бирги черге экономиктиг эвес, харын чугула социал-политиктиг сорулгазы-дыр».** Совет улустуң материалдыг чаагай чоруун, амыдырал байдалын улам экижидер дугайында бистиң партия, чазаавыстың ада сагыш салыышкынының кол утказы бо сөстерде синниккен.

Чонну аъш-чем продуктулары-биле долу хандырарынга база бир кол черни — картофель болгаш ногаалар бүдүрерин көвүдедири ээлеп турар. Ынчалзажок бистиң республиканың ажыл-агыйлары ук культураларны бүдүрериниң планныг даалгаларын чыл бүрүде күүседип шыдавайн, кижилерниң оларга хереглелин чедир хандырбайн келген. Ындыг байдалды эдер, картофель, ногаалар бүдүрерин көвүдедир сорулга-биле СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели 1980 чылдың декабрь 29-та тускай доктаалды хүлээп алган. Ында бо беш чылдың төнчүзүнге чедир боттандырар сорулгаларны чылдар аайы-биле тодараткан. Чижээ, 1985 чылда ук культураларның шөлдерин дыка улгаттырып, дүжүткүрүн бедидип тургаш, картофельдиң ниити чыылдазын 30 муң 205 тонна, ногааларның 14 муң 520 тонна чедирери көрдүнген. Ооң хөй кезиин специализастаан совхозтар бүдүрер ужурлуг.

Айыттынган даалгада сорулгаларны ажыл-херек кырынга боттандырарының дээштиг хемчеглерин ап чорутканының түңнелинде чамдык эки чүүлдер чедип алдынган. Эрткен чылын республиканың чер ажылдыглары 1980 чылдаазынга деңнээрге, 5237 тонна хөй картофельди өстүрген. Ол чоннуң хереглелин хандырарының экижидер, бо чылдың дүжүдүнге үрезинни хөйнү уруп алыр арганы берген. Ылангыя «Барлык», «Ленинчи орук», «Чыраа-Бажы» совхозтарның В. Кертик-оол, П. Изасимов, П. Монгуш оларның удуртканы картофельчи звенолары бир гектардан-на 158, 130, 110 центнер картофельди өстүрген. А Бии-Хемниң картофельчилери өске районнарныындан эки көргүзүгнү чедип ап, гектар бүрүзүнден 77 центнер дүжүттү алган.

Ол ышкаш ногаа культураларының дүжүдү 1980 чылдыындан бүдүн чартык катап хөй болган. Кызыл, Каа-Хем, Бии-Хем, Барыын-Хемчик районнарның совхозтарының ногаажылары өскелерден эки ажылдаан. Ылангыя Кызыл районнуң ногаажылары кызымаккай ажылдааш, гектардан-на 237 центнер дүжүттү өстүрген.

Суггаттыг черлерни чоп ажыглап, ук культураларны өстүрериниң технологиязын экижидип, партия организацияларының, ажыл-агыйларның удуртукчуларының болгаш специалистерниң кичээнгейин бо айтырыгже хаара тудуп, ажыл-агыйжы харыысалгалыг чоруун бедидер болза, картофельди болгаш ногааларны четчир кылдыр бүдүрүп болур арга бисте бар дээрзин үстүнде чижектер тодаргай бадыткап турар-дыр.

Күзүн ажаап алыр дүжүдүвүстүң үндезини бо хүннерде салдынар болгай. Ынчангаш үрезиннерни кыска хуусаада бедик агротехниктиг деңнелге тарып олуртуру, ол ажылды улам дүргедедири чугула. Май 27-ниң медээзи-биле алырга, республиканың совхозтарында, ол ажыл эрткен чылдаазындан хожудап турар. Тодаргайлаарга, картофельди 1534 гектарда, ногааларны чүгле 55 гектарда олурткан, ол дээрге планның 61 болгаш 7 хуузу болуп турар. Картофель тарыырын Тес-Хем, Эрзин, Бай-Тайга районнарның совхозтары дыка хожудаашкыныг чорудуп турар. Адаттынган районнарның болгаш Каа-Хемниң ажыл-агыйларында чаңгыс гектар-даа ногаа тарыттынмаан. А Өвүр болгаш Тожу районнарның совхозтары ол культураларны олуртурунче шуут кирбээн. Барыын-Хемчик, Кызыл районнар ногаа тарыырының планын чүгле 4-4 хуу, улуг-хемчилер — 6 хуу күүседип алган. Айыттынган районнарның партия, совет, кедээ ажыл-агый органнары, чер-черлерде партия, профэвилел организациялары, совхозтарның удуртукчулары болгаш специалистери бо чугула кампанияны чогуур өйүнде организастыг доозарының бүгү-ле хемчеглерин ап чорудар ужурлуг.

Бедик дүжүттү өстүрүп алырының үндезинин амдыгаштан салырда, кичээнгей салыры чугула чүүлдер-ле хөй. Ногаа, картофель тарып өстүрер бот-орулга-чарылгалыг звеноларның, бригадаларның санын көвүдедир, оларга херээн болбаазырадыр техниканы быжыглап, ону бүдүрүкчүлүг ажыглаарын чедип алыр. Ук культураларны тарып өстүрериниң агротехниказын хажыдар, тарып олуртурунуң нормаларын, суггарар үезин сагывайн баар чоруктарны болдурбас. Күш-ажылды бедик деңнелге организастаар, суггаттыг черлерни ажыглалын экижидер.

Ук культураларны тарып олуртурда, эртемге болгаш практикага үндезилеттинген агротехниканы барымдаалап сагыыры онзагай ужур-дузалыг. Гектар шөл бүрүзүнге картофельдиң 25-27 центнер үрезинин олуртур, капустаның 30 муңдан эвээш эвес, помидорнуң 25 муң, картофельдиң 35 муң дөстери бар болурун чедип алыр ужурлуг.

Картофельди өзер үезинде ийи удаа илиртээр. Ногаа, картофельдиң одуруглар аразын бок үнүштерден катап-катап арыглаар, суггарар херек.

Республиканың ажыл-ишчилери **бо юбилейлиг чылда картофельдиң 83 центнер, ногааларның 125 центнер дүжүдүн гектар санындан өстүргеш, ниитизи-биле 21,2 муң болгаш 9,7 муң тоннаны бүдүрер, күрүнеге 1,5 муң тонна ногааларны садар хүлээлгени алган.** Ону чедиишкинниг күүседири, аъш-чем программазың амыдыралга боттандырары тарылганы бедик деңнелге эрттирериндеп дорт хамааржыр болганда, районнарның партия, совет органнары, кедээде партия организациялары, совхозтарның удуртукчулары, тускай эртемниглери хөй күштү олче дарый углаар ужурлуг.

МУРНУНДА — СЕСЕГЕНИҢ МАЛЧЫННАРЫ

«Октябрь 30 чылы» болгаш Карл Маркс аттыг совхозтарның ажыл-ишчилери боттарының аразында социалистиг чарышты калбартыпшаан, ооң түңнелин адырлар аайы-биле ай, квартал санында үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап турар.

Ол ийи совхозтуң малчыннарының чарыжының түңнелин чоокта чаа Баян-Тала суурга болган хуралга үндүрген. Хойжу бригадалар аразында шилчиир Кызыл тукту 100 хойдан-на 86 хураган камгалап алган, Сесегениң малчыннарынга (Карл Маркс аттыг совхоз) тывыскан.

А. МОНГУШ.

Чөөн-Хемчик район.

ЧҮҮЛДҮГЗҮНГЕШ, ХАРЫЫЛААНЫ

«Хемчик» совхозтуң ажыл-ишчилери бо чылдың май 24-те болган СЭКП Төп Комитединиң Пленумунга таварыштыр күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын 104 хуу күүседипкен. 110 тонна сүттү күрүнеге олар саткан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң «1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының болгаш ону боттандырарының талазы-биле хемчеглер дугайында» илеткелин, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының төлевилелиниң дугайында СЭКП ТК-ның доктаалын совхозтуң ажыл-ишчилери чүүлдүгзүнүүшкүн-биле номчуп таныжкаш, чыл чартыкының арткан үезинде ам-даа 20 тонна сүттү немей дужаарын, эът, сүт, дүк планының чартык чыл планын соңгулдалар хүнү июнь 20-де, кедээ ажыл-агый продукцияларын бүдүрериниң чыл планын Октябрьның социалистиг Улуг революциязының хүнүнде күүседирин хүлээнген.

Хүлээлгелер чедиишкининг амыдыралга боттанырының бүгү байдалдары кедээниң ишчилеринде тургустунган. Продукция бүдүрериниң социалистиг чарыжы эки организастаттынган, эң эки ажылдаар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырар дээш малчын бүрүзү багай эвес ажылдап турар. Чижээ, Ыйгылак сүт-бараан фермазының саанчыларының социалистиг чарыжынга комсомолчу саанчы Светлана Боралдай тергиидеп, саар инектен-не ортумаа-биле 830 ажыг килограмм сүттү саап алган. Ооң дараазында саанчы Өжү Саая база эки ажылы-биле мактадып, чарышка багай эвес түңнелдерни көргүскен. Ферманың өске-даа саанчыларының шалыпчы ажылындан сүт продукциязы улам-на немежип орар, олар хүнде-ле 700-800 килограмм сүттү бүдүрүп турарлар.

К. ХЕРТЕК.

ХООРАЙНЫҢ ТУГУНДА ОРДЕН

КИЕВ. (СЭТА). Маадыр-хоорай болгаш ажыл-ишчи хоорай — Киев, ол бурунгу-даа болза, мөңге чалыы хоорай, он вектерниң дургузунда бодунуң алдар-адын тудуп келген. Бистиң чурттуң улустарының акы-дуңма найыралдың быжыглаарынга улуг ачы-хавыязы, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чедип алган чедиишкиннери дээш база үндезилеттиниин тургустунганындан бээр 1500 чыл болганы-биле холбаштыр Украинаның найысылалы Улустарның Найыралы орден-биле шаңнатткан.

Май 28-те Киевтиң юбилейинге болгаш хоорайга бедик шаңналды тыпсырынга холбаштыр байырлыг хурал болган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның Компартиязының ТК-зының бирги секретары В. В. Щербицкий партия Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың, эш Л. И. Брежневтиң өмүнээзинден киевчилерге Төрээн чурттуң шаңналы дээш изиг байыр чедирген.

Улустуң чаагай амыдыралы — ленинчи партияның эң бедик эчис сорулгазы болурун оратор демдеглээн. Совет кижилерниң чаагай чоруун улам экижидеринче, амыдыралга тайбың чаагай байдалдарны тургузарын хандырарынче угланыышкынның чайгылыш чокка боттандырып турарының чаа чайыннанчак көргүзүү СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлери болган. Эш Л. И. Брежневтиң саналын ёзугаар ажылдап кылган болгаш партия Төп Комитединиң чаңгыс үн-биле чүүлдүг деп көргени чурттуң Аъш-чем программазын Украинаның коммунистери, ажылчы чоннары, бүгү совет кижилер сеткил ханышкын-биле утку хүлээп алганнар. Республиканың ажылчы чоннары СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг күүседир дээш болдунар-ла бүгү чүүлдерни кылыр.

В. В. Щербицкий чугаазын төндүргеш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын номчааш, чыылганнар адыш часкап турда, Киевтиң тугунга Улустарның Найыралы орденин кадаан.

Байырлалга чеде берген моон адаанда делегацияларның удуртукчулары хоорайның ажылчы чоннарынга алдарлыг юбилейни болгаш Төрээн чурттуң бедик шаңналы дээш байыр чедирген: Москвадан — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң МХК-ның бирги секретары В. В. Гришин; Ленинградтан—СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, партия Ленинград обкомунуң бирги секретары Г. В. Романов; Россия Федерациязындан — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцев; Белорус ССР-ден — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Белоруссияның Компартия ТК-ның бирги секретары Т. Я. Киселев.

Күш-ажылчы коллективтерниң төлээлекчилери хуралга чуве чугаалааш, СЭКП Төп Комитединге, эш Л. И. Брежневке ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга, бистиң чурттуң улустарының акы-дуңма найыралын быжыглаарынга киевчилерниң салыышкынын бедии-биле үнелээни дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илереткен. Украинаның найысылалының ажыл-ишчилери ол шаңналга харыы кылдыр СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш демиселге күжүн улам улгаттырар, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылын төлептиг уткуурү-биле бүгү чүүлдерни кылырын олар чугаалап турганнар.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

— ССРЭ-ниң Кедээ ажыл-агый министерствозу 1990 чылдың төнчүзүнге чедир кедээге 7 млрд. рубль чедир хемчээлдиг объектилерни тударының талазы-биле ажылдарны күүседирин хандырары-биле бодунга хамаарышкан тудуг-монтаж организацияларының материал-техниктиг баазазын хөгжүдер талазы-биле хемчеглерни боттандырар;

— эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, ССРЭ-ниң министерстволары болгаш ведомстволары капитал тудугнуң беш чыл болгаш чыл пландарын ажылдап кылырда, колхозтарга болгаш совхозтарга чуртталга бажыңнарының, школаларның база школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң тудуун кылырынга хоорайларның бажың тудар комбинаттарының күчүзүнүң 15 хуузун ажыглаарын көөр;

— ССРЭ-ниң Куртудуу болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери 1982—1985 чылдарда административтиг районнарның планировказының чедир кылдынмаан болгаш бар телевилелдерин доозарын база бар телевилелдерин эде көөрүн, а ол ышкаш совхозтарның болгаш колхозтарның суурларының планировказының болгаш чаарты тударының телевилелдерин 1982—1985 чылдарда ажылдап кылырын, кедээге хөй-нитти бажыңнарының база күрүнениң, кооперативтиң болгаш хууда чуртталга бажыңнарының, янзы-бүрү хевириниң чурттал-га бажыңнарының чанында дузалал ажыл-агый тудугларының чаа тудуг нормаларын тургузарын, амгы үеде күштүг болуп турар тудуг нормаларынга болгаш нити хевириниң тудуг телевилелдеринге чогуур эдилгелерни киирерин, база ол ышкаш чурттакчылыг черлерге дузалал ажыл-агыйлыг бажыңнарны тударын калбартырын, квартираларның планировказын экижидерин болгаш оларның инженерлиг чаагайжыдылгазының деңнелин бедидерин өөренип көрбүшаап, колхозтарга болгаш совхозтарга чуртталга бажыңнарын база коммунал ажыл-агый объектилерин тударынга капитал салышкыннарының тус-тус нормативтерин ажылдап кылырын хандырар;

— ССРЭ-ниң Кедээ ажыл-агый министерствозу, ССРЭ-ниң Кат-ногаа ажыл-агый министерствозу, ССРЭ-ниң Аъш-чем үлетпүр министерствозу, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери 1982-1985 чылдарда колхозтарның, совхозтарның болгаш өске-даа кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң, иштики ажыл-агый оруктарын хөгжүдериниң кол схемазын ажылдап кылырын хандырар. Оларны тударының ээлчээн нити ажыглал оруктарының тудуунуң хуусаазы-биле дүүштүрер болгаш иштики ажыл-агый оруктарын харагалзаарының база оларның септелгезин организастаарын чурумчударының хемчеглерин ажылдап кылыр.

ССРЭ-ниң Куртудуунга ССРЭ-ниң Кедээ ажыл-агый министерствозу-биле кады 1983 чылда колхозтарның, совхозтарның болгаш өске-даа кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң иштики ажыл-агый автомобиль оруктарын телевилээриниң болгаш тударының нормаларын база чурумнарын ажылдап кылгаш, бадылаарын дааскан;

— ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозу болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери кедээ районнарга дүрген медицина дузаламчызының албанын организастаарын 1985 чылда доозар. Кадык камгалалының эге звеноларының ажылын сайзырангайжыдып, кедээге медицина дузаламчызының кежүп чоруур хевирлерин, ооң иштинде стомотологияны база ол ышкаш кедээ чурттакчыларны хоорайларның кадык камгалалының тускайлаштырган албан черлери (салбырлар)-биле хандырарын калбартпышаан, кедээ чоннга медицина дузаламчызын чедирииниң культуразын болгаш шынарын бүдүрерин хандырар. Ооң-биле чергелештир совхозтарга болгаш күрүнениң өске-даа кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге база организацияларынга амбулаторияларның тудуун кедээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге күрүнениң үндүрүп бергени капитал салышкыннарының күсели-биле боттандырар. Амбулаторияларны боттарының херекгилериниң күсели-биле тударын колхозтарга сүмелээн.

— Эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери болгаш ССРЭ-ниң Харылзаа министерствозу бүгү-ле эмнелге: профилактиктиг албан черлерин телефончударын болгаш кедээ районнарда дүрген болгаш соңгаарлаттынмас эмчи дузаламчызының станцияларын (салбырларын) радиохарылзаа херекселдери-биле хандырарын он ийиги беш чылда доозар;

—Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, крайкүүскомнар болгаш облкүүскомнар кедээ чоннуң амыдырал хандырылгазын улам калбартып экижидер талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылгаш, 1983-1990 чылдарда боттандырып чорудар болгаш бо талазы-биле районнар төптеринге кедээ чонну хандырары-биле хеп чуур болгаш химиктиг арыглаашкынның фабрикаларын, радиотелеаппаратураларны, соодукчуларны, хеп чуур машиналарны, амыдыралдың өске-даа техниказын септээр комплексилиг бүдүрүлге черлерин, а колхозтарның болгаш совхозтарның суурларынга — бот-хандырылганың хеп чуур черлерин тударының хемчээлин ол-ла иштинде улгаттырарын көөр. Бүгү колхозтарга болгаш совхозтарга чунар-бажыңнарны болгаш улуг эвес септелге ажылдарын болгаш ачы-дуза чедирерин кылыр комплекстиг хүлээп алыр пунктуларны тургузарын 1985 чылда доозар. Эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, кедээге коммунал албан черлерин организастаар дугайында айтырыгларны көөрүп, шиитпирлээрин дааскан;

— эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери колхозтар аразының санаторийлеринге, дыштанылга бажыңнарынга, пансионаттарга болгаш пионер лагерьлеринге технологтуг, соодулга, медицина болгаш өске-даа дериг-херекселдерни, а ол ышкаш мебельди, аяк-саваны, чымчак болгаш бедүүн-даа эт-септи болгаш тускай автотранспортту профэвилелдериниң санаторий-курорт албан черлеринге доктааткан норма-чижектерни ёзугаар тускайлаар. Колхозчуларга, совхозтарның болгаш кедээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериниң, организацияларының ажылчыннарынга, албан-хаакчыларынга улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнарынга чагырткан одалга хандырылга организацияларын дамчыштыр оттулар чүүлду садарын хандырар;

— ССРЭ-ниң Харылзаа министерствозу, ССРЭ-ниң Кедээ ажыл-агый министерствозу, ССРЭ-ниң Кат-ногаа ажыл-агый министерствозу болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери кедээ черлерге нити ажыглалдың телефон четкилерин, а ол ышкаш колхозтарга, совхозтарга, кедээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелеринге болгаш организацияларынга бүдүрүлге иштиниң болгаш диспетчерниң нити хемчээли 3,3 млн. номерлиг телефон харылзаазын 1983-1990 чылдар, ооң иштинде 1,8 млн. номерлерни 1986-1990 чылдар дургузунда тургузарын хандырар. Колхозтарга болгаш совхозтарга, кедээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелеринге болгаш организацияларынга бүдүрүлге иштиниң болгаш диспетчер телефон харылзаазын тургузарынга херегләэр кабель-удазын продукциязын, ыяш болгаш өске-даа материалдарны боттарының фондуларындан тускайлап үндүрүп бээрин эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге дааскан.

Колхозтарга, совхозтарга болгаш кедээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелеринге болгаш организацияларынга коммунал ажыл-агыйның объектилерин тударын хандырарының күштүг боол турар чурумун өскертири чугула деп санаан. Подрядтың кол болгаш чылдар керээлерин ёзугаар айыттынган объектилерни тударда хоорзалар, арматура, эжиктер болгаш өске-даа кылыглар база дериг-херекселдер-биле оларны кол подрядчикте — министерстволар, ведомстволар, өске-даа организациялар хандырар кылдыр доктааткан. Хоорайларга болгаш үлетпүр төптеринге бүдүрүлге эвес объектилерни тудары-биле эвилелдешкен республиканың Министрлер Чөвүлелинге тускайлап берген капитал салышкыннарының 10 чедир хуузун экономика талазы-биле кошкак колхозтарга болгаш совхозтарга чуртталга бажыңнарын болгаш культура-амыдырал объектилерин тударынга ажыглаар эргени эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге берген.

Колхозтарга болгаш совхозтарга, кедээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелеринге болгаш организацияларынга суур иштинге тараткан четкилери-биле кады кедээ ажыл-агыйга ажыглаар белүктээн суг дамчыдыкчыларын телевилээр болгаш тудуп тургузар талазы-биле чагыкчының болгаш кол тудукчунуң хүлээлгезин 1983 чылдан эгелээш, ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерствозунга база эвилелдешкен республикаларның Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерстволарынга (оларның ажылдап турар девискээрлеринге) онаар.

Айыткан объектилерниң тудуун нити телевилел болгаш чаңгыс аай титул данзы ёзугаар боттандырар ужурлуг. ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң керзолиг ажылдаар организацияларының тудуп тургузар ужурлуг белүк суг дамчыдылгаларының зоназынга хуваар четкилерниң тудуунга херек капитал салышкыннарын ук министерствога 1983—1985 чылдарда дамчыдып бээрин пландар телевилелдеринге баш бурунгаар көөрүп эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге саналдаан.

Экономика талазы-биле кошкак колхозтарга белүк суг дамчыдылгаларының зоназынга хуваар четкилерни тударынга херек чарыгдалдарны күрүнениң капитал салышкыннарының «Кедээ ажыл-агый» дээн адырының күсели-биле акшаландырарын 1983 чылдан эгелеп боттандырарын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге чөпшээрээн.

Кедээ ажыл-агыйның суг хандырылга хөгжүлдезиниң чиңгине планын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң болгаш ССРЭ-ниң Геология министерствозунуң киржилгези-биле ажылдап кылырын база ону ССРЭ-ниң Күрпланы-биле сүмележип тургаш, 1984 чылда бадылаарын, ол ышкаш суг дамчыдылгаларын хуваар четкилерни болгаш ерүмнээр скважиналарны тударын ооң ёзугаар чорударын ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунга дааскан.

Кедээ ажыл-агыйның суг хандырылга объектилериниң септелгезин болгаш техниктиг ажаалдазын күүседип турар специализастаттынган организацияларның бүдүрүлге баазазын хөгжүдер талазы-биле эргежок чугула органзас-техниктиг хемчеглерни ажылдап кылырын болгаш боттандырарын, кедээ ажыл-агыйның суг хандырылгазының бүгү объектилериниң техниктиг ажаалдазын ук организацияларга чогуур доктааткан чурум ёзугаар дамчыдып бээрин 1985 чылда доозарын ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Сельхозтехника талазы-биле күрүне комитединге болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге саналдаан.

Кедээге үүрмектеп садар бараан саарылгазын улам ыңай хөгжүдерин, кедээ черлерге амгы үениң магазиннерниң, садыг төптериниң, ниитиниң чемненилге черлериниң болгаш хлеб быжырар черлерниң четкизин калбартырын 1983—1990 чылдарның пландар телевилелдеринге баш бурунгаар көөрүп эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге болгаш Центросоюзка дааскан. Кедээ чурттакчыларның барааннарга херегзелдерин улам долу хемчээлге болгаш долу ассортиментиге хандырар сорулга-биле ук бараанцарны хөйү-биле садарын ССРЭ-ниң Садыг министерствозунга саналдаан.

4,9 миллион дөрбелчин метр садыг шөлдүг магазиннерни, дуп-хүн иштинде 17 муң тонна хлеб-булочка кылыгларын бүдүрер хлеб быжырар черлерни, 417 муң олуттуг ниитиниң чемненилге черлерин, 196 муң тонна пшкир соодукчуларны, 650 муң тонна пшкир ногаа-картофель-чимис шыгжамырларын болгаш өске-даа объектилерни херегленкчилер кооперациязының организацияларынга 1982—1990 чылдарда тудар болгаш ажыглалга киирер дугайында Центросоюзтуң саналын хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Культура министерствозунга, Кинематография талазы-биле ССРЭ-ниң күрүне комитединге, Ном үндүрер черлер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле ССРЭ-ниң күрүне комитединге, Телевидение болгаш радио дамчыдылгазының талазы-биле ССРЭ-ниң күрүне комитединге, эвилелдешкен база автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, крайкүүскомнарга болгаш облкүүскомнарга дааскаңы болза:

кедээ чурттакчыларның культурлуг хандырылгазын улам ыңай экижидерин, кедээниң клуб албан черлериниң, библиотекаларының болгаш спорт дериг-херекселдериниң четкизин хөгжүдерин, оларны мергежилдиг кадрлар-биле быжыглаарын болгаш эргежок чугула материал-техниктиг курлавырларны анаа бүдүрүп бээрин хандырар.

Чаа киноларны, шиилерни үндүрер, чаа концерт программаларын, телевидение болгаш радио дамчыдылгаларын белеткээр, амгы үениң кедээзиниң чугула айтырыгларын көдүрүп, төрээн черинге ынаажылды, кедээ ажыл-агыйның күш-ажылынга хүндүткелди кижизидип турар номнарны парлаар болгаш чурулга уран чүүлүнүң чогаалдарын тургузар талазы-биле ажылды идепкейжидер.

Эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге кедээ ажыл-агыйга үндүрүп берген автомобиль шассилерин бичии суурларның, хуторларның чурттакчыларын база ол ышкаш ыраккы одарларда ажылдап турар кижилерни хандырарынга херектиг автоклубтар, автобиблиотекалар, көжүп чоруур кино машиналары кылырынга ажыглаар эргени берген. База ол ышкаш колхозтарга, совхозтарга, кедээ школаларга болгаш профессионал-техниктиг училищелерге спорт залдары болгаш объектилери тудар айтырыгларны шиитпирлээр эргени берген.

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели кедээге медицина, педагогика, клуб ажылдакчыларын болгаш күш-культура болгаш спорт специалистерин быжыглаар сорулга-биле дараазында хемчеглерни көрген:

—медицина, педагогика, клуб ажылдакчыларын база күш-культура болгаш спорт талазы-биле специалистерни белеткеп турар дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлеринге өөредири-биле чоруткан колхозчулар болгаш совхозтар ажылдакчыларының уругларынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1970 чылдың октябрь 9-та хүлээп алган доктаалында (№ 848) чигеелделерни хамаарыштырар;

— дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлерин дооскаш, бодунуң мергежилиниң аайы-биле колхозтарга, совхозтарга болгаш өске-даа кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге база организацияларынга доктаамал ажылдаары-биле келген күш-культура болгаш спорт талазы-биле специалистерге СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1979 чылдың май 22-де хүлээп алган доктаалында (№ 466) чигеелделерни хамаарыштырар. Чижээлээрге, баштайгы үш чыл дургузунда халас одалгалыг, чырыктыг квартиралар-биле хандырар;

— кедээ черлерде ажылдап турар уругларның музыка, бот-тывынгыр болгаш уран чүүл школаларының башкыларынга СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1977 чылдың ноябрь 10-да хүлээп алган доктаалының (№ 981) 13-кү пунктузунда көрдүнген чигеелделерни база ол ышкаш кедээде ажылдап турар күш-культура болгаш спорт талазы-биле специалистерге ук пунктунуң «А», «В» болгаш «Г» чүүлдеринде көрдүнген чигеелделерни хамаарыштырар;

— кедээде турар школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң педагогика болгаш удуртукчу ажылдакчыларынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1948 чылдың февраль 10-да хүлээп алган доктаалында (№ 246) болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1971 чылдың май 4-те хүлээп алган доктаалының (№ 255) 6-гы пунктузунуң «Б» чүүлүнде көрдүнген чигеелделерни хамаарыштырар.

Совхозтарның бажыңнарында чуртталга черлерин совхоз ажылдакчыларын болгаш күштүг боол турар чурум ёзугаар ажыл-агыйның бажыңнарындан чуртталга шөлү алыр эргелиг кижилерин кежүрүп киирерин көрдүнгениниң болгаш ук квартираларның, бо доктаалды хүлээп алырының мурнунда-даа ажыглалга кирген бажыңнарны ажыл-агыйның чуртталга бажыңнарының санынга киирерин доктаалда көрген.

ВЛКСМ ТК-ның чыл санында-ла нити чылда-биле 30—35 муң оолдар, кыстарны база ол ышкаш студентилерниң тудугжу отрядтарының составы-биле 250 муң кижини, ооң иштинде РСФСР-ниң кара эвес хөрзүннүг зоназынга ажыл-агыйларынче дес-дараалаштыр 25 муң болгаш 120 муң кижини, кедээ болгаш мелиорация тудуунуң ажылдарынче чорудар дугайында эгелекчи саналын деткээн.

Кедээге социал-экономиктиг чаартылгаларның пландарын боттандырарынга аныяктарны идепкейлиг-биле киириштирер талазы-биле немелде хемчеглерни алырын чер-черде партия, совет органнарга, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга дааскан. Оларны төрээн черинге ынак болурунга база боттарының ажыл-амыдыралын кедээ ажыл-агый бүдүрүлгези-биле холбаан турарынга кижизидери чугула. Кедээге чуртталга, коммунал ажыл-агый болгаш культура-амыдырал тудугларын тударынга шеф дузазын көргүзер талазы-биле хоорайларда комсомол организацияларының ажылын идепкейжидер.

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели кедээге социал чаартылгалар — нити күрүнениң база бүгү улустуң улуг сорулгазының чарылбас кезээ болур дээрзин демдеглевишаан, бо сорулганы күүседиринге партия, совет, ажыл-агый органнары, профэвилел болгаш комсомол организациялары, кедээ ажыл-агыйның, тудуг организацияларының база үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары төлептиг үлүүн киирериңге быжыг бүзүредиин илереткен.

Бөгүн — Химиктиң хүнү

Химия — кедээ ажыл-агыйга

Химиктиң хүнүнүң бүдүүзүнде минералдыг чемишчидилгелер министри А. Г. Петрищевтен адырының ажылының болгаш келир үеде хөгжүлдезиниң дугайын чугаалап бээрин СЭТА-ның корреспондентилери дилээн.

— Сөөлгү чылдарда кедээ ажыл-агыйны бүгү талазы-биле химижидерин дүргедедир хөгжүдери чедишкиниг чоруп келген — деп, ол чугаалаан. — Минералдыг чемишчидилгелерни ажыглап турган, чер ажылын чаартканы кол угланыышкын боол турар. Чуртта чемишчидилгелерниң күчүлүг үлетпүрү тургустунган. Ооң чедишкиниг ажылын эш Л. И. Брежнев СЭКП-ниң XXVI съездизинге илеткелинге демдеглээн.

Продукцияның херек кырында бүгү-ле немелде өзүлдезин нарын болгаш холушкак чемишчидилгелерни бүдүрериң көвүдедип турган чедип алдынган. Шынар демдээ салган продукция бүдүрери улам көвүдеп турар.

Капитал тудуг талазы-биле улуг программаны боттандырып турар. Чүгле өнгү беш чылдын иштинде эң улуг дээ 12 бүдүрүлге черлери ажыглалга кирген. Оларның аразында— «Тольяттиазот», Одессаның порт чанынның болгаш Придоңнуң химия заводтары база бар. Бүдүрүлге күчүлерин улгаттырарының кол угланыышкыны — амгы үеде хөделип турар бүдүрүлге черлерин калбартыры болгаш чаартыры болуп турар.

— Алексей Георгиевич, сорулгалар улуг-дур. Силер болдап көөрүнерге, пландарның долузу-биле күүсеттинеринге амдынында чүү чүве шаптыктап турарыл?

—Элээн хөй бүдүрүлге черлериниң тудуунуң хожудаашкыны болур. Ажыглалга киирери озалдаан бүдүрүлге черле продукция бүдүрүп үндүрерин эвээжедип турар деп болур.

Чижээ, бүдүрүлгениң болгаш транспорттуң планнаанында карышкак чоруктар херегленкчилерниң четтикпейн манап турар дыка хөй белен продукциязының химия заводтарынга дагландыр чыгылы бээрин болдурар. Ол ышкаш телевилээн күчүнү чедип алыры хожудаар таварылгаларның бары база хараадаңчыг. Дыка хөй бүдүрүлге черлериниң продукция хемчээлиниң өзери болгаш дең-дески ажылдаары дериг-херекселдерниң идегелдиинден болгаш үр ажылдаарындан база хамааржыр. Бүдүрүлге болгаш технологтуг сагылга-чурумну быжыглаары-биле кылыр ажылдар ам-даа хөй.

— Силерниң адыр Аъш-чем программазын боттандырарынга канчаар киржип турарыл?

— Бистиң продукциявыс кедээ ажыл-агыйны интенсификастаарынга, чер болгаш мал ажылының ажыктыын бедидеринге чугула фактор боол турар. Бо талазы-биле элээн каш кол угланыышкыннарны айтып болур. Хову ажылынга минералдыг чемишчидилгелерни болгаш үнүш камгалалының химиктиг бүдүмелдерин, мелиорацияга полимерлиг материалдарны, мал чемнерин кадагалап ажаарынга консервантыларны болгаш полимерлерни ажыглаары оларга хамааржыр. Мал ажылынга химияның ролю улам улгадып турар. Мал чемнеринге холуур бүдүмелдерни, белоктарны, витаминнерни, малдың өзүлдезиниң биостимуляторларын бүдүрүп үндүрер үлетпүр бүдүрүлге черлери тургустунган.

Эрткен беш чылда химия болгаш микробиология үлетпүрүнүң продуктуларын ажыглаан чорук кедээ ажыл-агый продукциязын 18,5 миллиард рубльге немей кылып үндүрер арганы берген. Ол чуртка 37 миллион тонна ажыг тарааны, 3 миллион тонна хире хөвенни, 10 миллион тонна ажыг чигир свёклазын болгаш өске-даа продуктуларны немей алырын хандырган.

— Химия — чер ажыдыгларының эвилелчизи болгай, ынчалза-даа ол эвилел бойдуста экологтуг дең-дески чорукту үревес ужурлуг ышаан.

— Ындыг болбайн аан. Бистиң чуртта бойдус чүүлдеринче химия продуктуларын холуурунуң таварылга бүрүзүн эртемге үндезилеп кылып турар. Ол дээрге специализастаттынган чаңгыс аай агрохимия албанын тургусканының түңнели-дир. Ооң сорулгазы, — химижидилге чүүлдерин ажыл-агыйга чөп ажыглаары дээш харыылаары боол турар.

— Беш чылдың бедик сорулгаларын күүседир дээш адырның ажылдакчылары кандыг-кандыг курлавырларны ажыдып турарыл?

— Коллективтер ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турар. Оларның тозу 1981 чылдың түңнелдерин ёзугаар СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туктары-биле демдеглеткен. Оларның аразында — Гродноның «Азот» каттыжышкыны, Гаурдактың күгүр заводу, Кингиссептиң «Фосфорит» каттыжышкыны база бар. Чарыштың мурнакчыларының байлак арга-мергежили муң-муң ажылдакчыларга дузалап турар.

Химия бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары боттарының профессиязының байырлалының бүдүүзүнде: адырның хөгжүлдезин улам шапкынчыдар дээш боттарындан хамааржыр бүгү чүүлдерни кылырынга белениң бүзүредип турарлар. Чогум-на ол болза, чуртту кедээ ажыл-агый болгаш үлетпүр продукциязы-биле идегелдиг хандырарының үндезини боол турар.

МОСКВА.

ДҮЖҮТКҮРҮН БЕДИДЕР ДЭЭШ

СЭКП ТК-ның март (1965 чыл) Пленумунуң соонда эрткен чылдарның дургузунда кедээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазы шыырак талазы-биле чаартынган. Суггарылгалыг болгаш кургаткан черлерниң фондузу 1,7 катап улгаткан. Минералдыг чемишчидилгелер бээри үш катап өскен. Ынчалза-даа кедээ ажыл-агыйның мурнунда турүп турар кол сорулга — дүжүткүр чорукту бедидери.

Республиканың девискээринде ажыл-агый бүрүзүнүң бойдус экономиктиг байдалдарын долузу-биле барымдаалап көрүп, чер ажылының системазын эртемге үндезилеп хөгжүдери-биле агрохимия лабораториязын Тывага 1966 чылда организастап тургускан. Ооң ажылдакчыларының кол сорулгазы — химиктиг арганың ачы-дузазы-биле тарылга шелдериниң дүжүткүр чоруун бедидери база черниң ажыглалын эртемге үндезилеп хөгжүдери. Ынчангаш бистиң лабораторияның специалистери хөрзүннүң нити тургузуун, ооң составында чемишчидилгелерниң курлавырларынга хамаарышкан хайгаарал-шинчилел ажылдарын чоруткаш, аңаа хамаарышкан практиктиг сүмелерни ажыл-агыйларга берип турар. Баштайгы удаада 576 муң гектар, ооң соонда үе-чадада 571 муң гектар черниң хөрзүнүнге агрохимиктиг шинчилелдер кылдынган. Ол шинчилел ажылдарының түңнели-биле тарылга шелдеринге минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелерни чашкаш, ооң дүжүткүрүн бедидеринге хамаарышкан агрохимиктиг картаданы республиканың совхозтарынга тургузуп бердивис. Ол сүмелер ёзугаар чемишчидилгелерни хөрзүнге чажар болза, тараа, ногаа, мал чеми культураларының дүжүдү бедиир.

Бистиң республика он бирги беш чылда 107 муң тонна минералдыг чемишчидилгени заводтардан алган. Ооң түңнелинде чемишчиттинген шелдерниң хемчээли көвүдээн. Бо беш чылда 170 муң тонна чемишчидилге республиканың ажыл-агыйларының шелдеринге чедиртинер. Суггаттыг черлерниң беримчезин долузу-биле ажыглаар дээш аңаа чажар чемишчидилгелерниң хемчээлин улгаттырган. Сөөлгү үеде республикаже сөөртүп турар чемишчидилгелерниң ассортиментизи əзбеп, шынары экижип турар. Оларны тарылга шелдеринге чөп ажыглааш, чамдык ажыл-агыйлар тараа болгаш сиген культураларының бедик дүжүдүн ажаап ап келген.

Агрохимия албанының специалистери 200 ажыг дуржулгаларны кылгаш, хөрзүннүң янзы-бүрү хевирлеринге чемишчидилгени чажарының хуусаазын болгаш хемчээлин тодараткан. Лабораторияның тургустунганындан бээр хөрзүннүң хевирлеринге 400 муң, мал чеми культураларга 120 муң шинчилел-хайгааралдарны кылып чоруткан. Мал чеминге чемишчидилгени ажыглаанындан оларның хоюкта дежизи немелде өзүлдениг болуп турар.

Минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгени чогумчалыг ажыглааш, тарылга шелдериниң дүжүткүрүн бедиткеш, черниң беримчезин долузу-биле алыр дээш бистиң ажылдакчыларывыс хайгаарал-шинчилел ажылдарын шудургу чорудуп, ажыл-агыйларның специалистеринге сүме-дузаны чедирип келгеннер. Хову, шөлдерже үнүүшкүннерни кылып, хөрзүннүң шинчилээр, аңаа чемишчидилгениң тегериниң хуусаазын, хемчээлин тодарадыр.

Хайгаарал-шинчилел ажылдарын хөй чылдарның иштинде чорудуп келгеш, арга-дуржулгалыг апарган хоочуннар коллективте хөй. Оларга агрохимиктер Анна Соскинова, Светлана Беляева, Наталья Аксионенко, Лилия Зыкова болгаш оон-даа өскелери хамаарыштырып болур.

Лабораторияның ажылдакчылары профессионал байырлалын күш-ажылчы чедишкиннерлиг уткувушаан, тарылга шелдериниден чаагай дүжүттү өстүрер дээш шинчилел ажылдарын шудургу чорудуп турар. Ынчалза-даа бөгүн, оон-даа артык, даарта кол-ла чүүл — дүжүткүр чорукту бедидери. Ол дээрге бирги черже селекцияны болгаш үрезин тарырын идип үндүрери дээни ол. Ол дугайты СЭКП Төп Комитединиң ээлчеглиг Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң «1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының болгаш ону боттандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» илеткелинге тодазы-биле айыттынган. Ол улуг сорулгаларны амыдыралга боттандырарынга бистиң лабораторияның ажылдакчылары төлептиг үлүүн киирерлер.

Д. СЕРЯКОВА.
Тываның агрохимия лабораториязының эргелекчизи.

Тываның агрохимия лабораториязының специалистери республиканың совхозтарының тарылга шелдериниң хөрзүнүнге шинчилел ажылдарын кылгаш, аңаа минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелер ...теринге хамаарышкан чогуур сүмелерни берип турар.

А. В. Соскинова —ук коллективтиң хоочуннарының бирээзи. Лаборатория үндезилеттингенинден бээр 16 чыл дургузунда агрохимиктиң хүлээлгезин күүседип, хөрзүннүң составын шинчилээш, аңаа кайы хире хемчээлдиг минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелерни чажарын тодарадып, сүмелерни совхозтарның кедээ ажыл-агый талазы-биле специалистеринге берип турар.

ЧУРУКТАРДА: агрохимик А. Соскинова (солагай талада); лабораторияның белүк специалистери.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

БИСТИҢ КАНДИДАТТАРЫВЫС

ШЫНЗЫДЫП ШЫДААР

Сибирьниң база бир чараш болгаш делгем хеми Иртыш чурттуг Вовколарның өг-бүлези Павлодарск хоорайдан чээрби чыл бурунгаар Ак-Довуракка чедип келген. Ынчан Володя чүгле алды харлыг турган. Ооң адазы Анатолий Маркович ажыглалга кирер дей берген «Тыва дат-дүгү» комбинаттың транспорт цегинге чолаачылап ажылдай берген. Олар ынчаар Ак-Довуракка чурттай берген. Дагжыларның аныяк хоорайы оларның ийиги төрээн чери апарган, ооң чурттакчылары сеткил-сагыжынга таарышкан-даа.

Володя Ак-Довурактың № 2 ортумак школазын доозупкан турда, ону Совет Армияның хүрээлеңинче шериг албаны эрттирери-биле келдирти берген. Ол оон халашкаш, Ак-Довуракка чедип келгеш, Ак-Довурактың ынчан чаа организастаан № 208 орук-ажыглал участогунга ажылдай берген. Владимир Анатольевич Совет Армияның хүрээлеңинге тургаш-ла, СЭКП кежигүнүнге кирген. № 208 орук-ажыглал участогунун коллективи аныяк оолдун ажылга кызымак, чүткүлдүүн билгеш, ону улам деткип, Кызылдың автоорук техникумунче өөредип чоруткан. Ол техникумну чедишкиниг дооскаш, Тыва автоорук эргелелиниң дужаалын ёзугаар Ак-Довурактың № 3 орук-тудуг участогунга чедип келгеш, чолаачылап ажылдап турар. Владимир Анатольевич орук техниказын кончуг эки билир болгаш машина-техника үрели бээрге, эш-өөрүнге дуза чедиреринден кажан-даа ойталавас.

В. А. Вовко коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты үш чыл бурунгаар чедип алган, ону чыл бүрүзүнде төлептии-биле шынзыдып турар. Ол — он бирги беш чылдың бирги чылының планын хуусаа бетинде күүсеткен, бо чылды база чедишкиниг эгелээн, бирги кварталдың планын 130 хуу күүсеткен. Владимир Анатольевич чүгле бүдүрүлгениң мурнакчызы эвес, дагдынныкчы, хөй-ниитичи. Ол орук-тудуг участогунда улусчу контроль бөлүүнүң даргазы, ол ажылынга кызымак чоруун көргүзүп, четпестер болгаш ажыл-агыйжы эвес чорук-биле эптеш чок демиселди чорудуп турар.

№ 3 орук-тудуг участогунуң коллективи Владимир Анатольевич Вовкого улуг идегелди көргүзүп, ону Барыын-Хемчик районо Совединге соңгулдалап чорудар талазы-биле № 19 соңгулда округундан соңгулдар депутаттың кандидатынга чаңгыс эп-сеткилдиг депшиткен. Ол соңгукчуларның аңаа көргүскен бедик идегелин шынзыдар дээрзинге чигзиниг турбас.

М. ООРЖАК.

СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ ДЕМОКРАТИЯ

Агитаторларга болгаш политинформаторларга

Демократияның хөгжүлдези болгаш сайзыраңгайжылдары — социализмниң болгаш коммунизмниң тургузарының чайлаш чок хоойлузу. Социалистиг демократияның алыс утказы чүл дээрге, күрүнени, ниитилел херектерин эргелеп башкарарының херээнге калбак массаларның идепкейлиг киришкен турары болур. Делегейде эң-не баштайгы социалистиг ниитилелди ССРЭ-ге тургузарынга шиитпирлиг факторларның бирээзи болу берген совет социалистиг демократия шапкын калбарбышаан, улам бурунгаар хөгжүп, ангы талазы-биле кандыг-бир кызыгаарлаашкын чок, бүдүүниң политиктиг деӊ эргелиин хандырып турар бүгү улустуң совет социалистиг демократиязы апарган.

Совет күрүнениң үндезилекчизи, Коммунистиг партияның тургузукчузу В. И. Ленин социалистиг демократия дугайында марксистиг теорияны ажыткан. Демократия болза политиктиг болгаш төөгүлүг болуушкун. Дарлаар болгаш дарладыр ангыларлыг болуп чарылган ниитилелге, бүгү-ле кижилерге демократия турбас ужурлуг. Капиталистиг ниитилелде демократия буржуазияның ангы талазы-биле терги-делиниң бир хевири болуп турар. Буржуаз демократияның күрүне аппарады хуу хөренгитеннерниң эрге-ажыын камгалап турар. Капиталистиг чурттарда соңгуур болгаш соңгудар эргени хөренгитен кижилер бүрүнү-биле эдилеп турар. Чүге дээрге буржуаз демократия хөй эвес хөренгитеннерниң демократиязы болур, ол байларның эрге-ажыын камгалаан. Чижээ, АКШ-тың конгрезинде ажылчын болгаш бодуун чоннуң төлээлекчилери чаңгыс-даа чок. Үлетпүр ээлери, чиижен садыгжылар, көскү хөренгитеннер, профессионал адвокаттар хөй кезиинде конгресске соңгудуп турар. Национал улустарның болгаш херээженнерниң төлээлекчилери америк конгрессте ховар. «Хостуг делегейниң» баштыңы болурун оралдажып турар эң улуг болгаш бай чуртта — АКШ-та 25 млн. негрлер, АКШ-тың эвилелчилери болур Парагвайның, Гватемаланың, Сальвадорнуң шериг-диктатору эрге-чагыргаларының кемниг үүлгедииниң уржуундан ол чурттарның бөдүүн чону соңгуур база соңгудар эргелерин дүрүм чокка казыдып турар. Америкада миллион-миллион кижилер, ылангыя биче буурай улустарның төлээлекчилери кылыр ажыл дилеп чоруурлар. Ол чурттуң үндезин чурттакчылары индейлер кызып-кыйыдып, шыдаар аргажок амыдыралда чурттап турарлар. Ак кештиг американнарның аразында ядыыларның саны 9,4 хуу болза, негрлерниң аразында олар 30,2 хуу боор турар болгаш сески негр бүрүзү-ле эрге-шөлээ, эт-хөреңги-даа чок, ядыы түреңги байдалда амыдырап турар. Делегейниң кайы-даа булуңунда чурттап турары хамаан чокка бөдүүн кижилерни дора көөр политиканы чогумна харын АКШ деткип турар. Америк империализм Чилиде фашистиг чурумну, Африканың мурнуу чүгүнде сөөк-язы ылгаар үрүнепиң политиказын янзы-бүрү арга-биле мынчага чедир көткүп келген.

Капитализм — ниитиниң эргелерин базып турар ниитилел. Ол — келир үези чок ниитилел-дир. Капитализмни хостуг ниитилел кылдыр көргүзер дээр оралдашкыннар ынчангаш шуут-ла чүдек-бужар кылдыр көстүп турар. 1976 чылдың ноябрьның 2-де болган АКШ-тың президент соңгулдаларынга 80,4 млн. кижи киришкен азы бадылаар ужурлуг бүгү соңгукчуларның 53,8 хуузу киришкен, а 1960 чылда соңгукчуларның 62,8 хуузу, 1968 чылда — 60,9 хуузу, 1972 чылда — 55,4 хуузу, 1980 чылда — 52,8 хуузу соңгулда участоктарынга келгеннер. Соңгукчуларның 47,2 хуузу азы 76 млн. соңгукчулар 1980 чылда АКШ-тың президент соңгулдаларынга чүге киришпээннерил? Бирээде, АКШ-та аймак-сөөк ылгаар чорук ам-даа күштүг. Негрлер, индейлер соңгуур болгаш соңгудар эргелерин аажок кызыгаарлаткан. Ийиде, америк соңгукчулар соңгуттуруп турарларының аазаашкыннарынга бүзүревес апарганнар. Президентилер америк экономиканың инфляциязын чавырар, ажыл чоктарга ажыл бээр, шериг бюджедин кызырар боол чежедаа аазааннар, а ол аазаашкыннарның чаңгызы-даа күүседиимээн.

Демократияның төөгүлүг чаа хевири чогум-на Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилээнииниң сөөлүнде тывылган. Ол дээрге социалистиг күрүне тургузуушкунунуң үезинде хөгжээн пролетаржы социалистиг демократия болур. «Күрүне болгаш революция», «Совет эрге-чагыргазының ээлчеглиг сорулгалары», «Америк ажылчыннарга чагаа», «Буржуаз болгаш пролетаржы демократия» болгаш өске-даа сураглыг ажылдарынга В. И. Ленин социалистиг демократияның алыс ужур-утказын, шынар-демдээн болгаш буржуаз демократиядан социалистиг демократияның чаргыш чок артык күштүүн тодаргай илереткен. В. И. Ленин «Күрүне болгаш революция» деп номунга «буржуаз демократияның утка-шынарын сойгалап илередип, капиталистиг ниитилелде демократия — эвээш кезиниң «байларның» демократиязы, хуу-өнчүнү болгаш мөлчүгенин, экономиктиг, политиктиг болгаш угаан-бодал талазы-биле деӊ эвес чорукту быжыглап, камгалап турар ийи арынныг демократия дээн.

Кижилерниң эргелериниң болгаш хосталгаларының тугу — социализмниң тугу болуп турар. Харын чүгле социализмниң үезинде демократия төөгүде бир-ле дугаарында чонун эрге-чагыргазы болгаш чоннуу апаар. Кижилерниң хамааты болгаш политиктиг деӊ эргезин, кижиниң ёзулуг хостуг эрге-шөлээзин чүгле социализм идегелдиг магадылап бээр.

Социализм болгаш демократия чарылбас тудуш харылзаалыг. Социализм болгаш коммунизмни тургузары — ол дээрге массаларның сорукту калбак шимчээшкини, бүгү улустуң инициативазының болгаш чогаадыкчы чоруунуң боттуг илерээшкини, оон тура-соруунуң болгаш угаан-бодалының херээ-дир. Социалистиг системаның капиталистиг системадан орайчок артык күштүүн, чөптүүн, социалистиг демократияның херек кырында боттанышкынын ССРЭ-ниң амыдырал-чурттаалгазы тодаргай бадыткаан. Ажыл чок чорукту ССРЭ-де кезээ мөңгеде дедир ээлбес кылдыр узуткаан. Күш-ажыл кылыр эргени ССРЭ Конституциязы магадылаан. Ажылдаар болгаш профессияны шилип алыр эргени ССРЭ-ниң бүгү хамаатыларынга берген. Сөөк-язызын, эр, херээженин, националын, шажын-чүдүлгезин ылгап көөр чорук ССРЭ-де чок. Эр, херээжен бүгү националдарга деӊ эргени ССРЭ Конституциязы тыпсып берген. Социалистиг демократия ангы талазы-биле кандыг-бир кызыгаарлаашкын чок, ангыларның политиктиг деӊ эргелиин хандырып турар бүгү улустуң демократиязы апарган. Социалистиг демократия кижилерниң эргелерин, хосталгазын чүгле чарлаап эвес, а херек кырында ону боттандырып турар. Совет кижиниң ат-аллары, нүүрү, хамааты эргелери ССРЭ-ниң Үндезин Хоойлузун ёзугаар бүрүн камгалаттынган. В. И. Ленин Советтерни улусчу эргелеп башкарылганың дээди хевири деп адаан. Ол ышкаш күрүнени Советтер каттышкан улус башкарар ужурлуг деп улуг башкының чугаазы ССРЭ-де херек кырында боттанып турар. Шынап-ла социалистиг күрүне тургузуушкунунга идепкейлиг киржиринче миллион-миллион кижилерни Совет эрге-чагырганы дамчыштыр бистиң чуртувуста боттандырып чорутткан. Социалистиг улусчу эрге-чагырганың принциви болур эң калбак массаларны күрүне болгаш ниитилел херээн эргелеп башкарарынга киириштирериң хамыктың мурнунда улусчу эрге-чагырга органнары — улус депутаттарының Советтерин дамчыштыр боттандырып турар. ССРЭ-ниң чер-чер Советтеринде 2 миллион 270 муң депутат соңгуткан. Советтерниң күүскомнарының чанында янзы-бүрү комиссияларда, хөй-нииити килдистеринде болгаш бот-тускайлан организацияларда 31 млн. эки турачы дузалакчы ажылдап турарлар. Ниитизи-биле совет күрүнеге болгаш ниитилел херээн эргел башкарарынга чогуур назы четкен кижилерниң 40 хуузу азы 80 млн. совет хамааты идепкейлиг киржип турарлар.

Советтерге соңгулдалар социалистиг демократияны улам ынай хөгжүдеринге улуг черни ээлеп келген болгаш ээлээр-даа ужурлуг. Чүге дээрге эрге-чагырганың органнарынга соңгулда күрүнени эргелеп башкарарынга, калбак массаларны киириштирериниң эң чугула чүүлдериниң бирээзи. Соңгулда үезинде ажылчы чоннарның политиктиг болгаш күш-ажылчы, чогаадыкчы көдүрлүүшкүнүн долузу-биле илереттинер. Соңгулдалар үезинде соңгукчуларның бүгү-ниити киржилгезин, оон демократтыг принциптерин социалистиг демократия чүгле чарлап турар эвес, а харын ону амыдыралга ылаптыг боттандырарын хандырып турар. Демократия дээрге чоңга соңгуткан чер-чер болгаш төп эрге-чагырга органнарының шүүрүнде күрүне эргелелиниң тускай хевири-дир. Совет хамаатылары боттарының демократтыг бүрүн эргелерин калбаа-биле ажыглап турар. Соңгулдаларга соңгукчуларның 99 ажыг хуузу киржип, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң улусчу блогунуң кандидаттары дээш боттарының бадылаашкыннарын берип турарлар. Бо дээрге партия биле чоннуң бузулбас чаңгыс ээзи, СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың иштики болгаш даштыкы политиказын бүрүнү-биле деткип турарының тодаргай херечизи. Ындыг байдал чаңгыс-даа буржуаз чуртта чок болгаш туруп-даа шыдавас. ССРЭ-де соңгулдалар чорударының бир кол демократтыг принциви чүдел дээрге, ону чоннуң, хөй-ниитиниң калбак киржилгези-биле чорудуп турарында. Кандидат дээш агитацияны хуралдарга, парлалгага чугаалажып, чырыдып турар. Ленинчи национал политиканың принциптери совет соңгулда системазында боттанып турар. Чоннуң саны хамаан чокка бүгү нациялар болгаш биче улустар Совет күрүнениң ажыл-херээнге деӊ эргелиг киржир, соңгуур болгаш соңгудар эргелиг. Советтерде 100 ажыг нацияларның болгаш биче улустарның төлээлери депутаттар болуп турарлар. Оон чижээнге Тыва АССР-ни ап көрээлинер. 1980 чылдың февраль 24-те болган соңгулдаларга улус депутаттарының 13 район, 5 хоорай, 3 суур болгаш 86 көдээ Советтериниң депутаттарынга 3715 депутат соңгуткан. Депутаттарның аразында эр кижилер 52,4 хуу, херээженнер 47,6 хуу, СЭКП кежигүннери болгаш кежигүннерге кандидаттар 40,56 хуу, партия кежигүнү эвестер 59,4 хуу, ажылчыннар 65,9 хуу, 30 хар чедир аныяктар 31,62 хуу болуп турар. Депутаттарның составының 56,25 хуузу чаартынган. СЭКП социалистиг демократияның чугула хевирлериниң бирээзи болур улусчу контроль органнарының ролюн бедидер дугайында, дээштиг болгаш ажык контрольдуң ленинчи принциптерин боттандырар дугайында доктаамал сагышты салып келген. Бүдүрүлгелерде, совхозтарда, албан черлеринде, республиканың көдээ болгаш суур Советтериниң чанында улусчу контроль бөлүктеринде 8 муң ажыг активчи ажылдап турар. Ниитилелди эргелеп башкарарынга профэвилелдери, комсомол, хөй-нииити организацияларын дамчыштыр ажылчы чоннарны кииристирериң партия боттандырып турар. Амгы үеде профэвилелдери бодунуң хүрээлээнинге барык бүгү ажылчын ангының, бүгү күш-ажылчы интеллигенцияның, көдээ ишчилерниң дыка хөй кезиин каттыштырып турар. Республиканың профэвилел организацияларында 114 муң ажыг кижи бактаап турар. Профэвилелдери ажылчы чоннарның эң-не массалыг, эргелеп башкарарының школазы, ажыл-агыйның чорударының школазы, коммунизмниң школазы болур профэвилелдериниң дугайында В. И. Ленинниң чагыын партия чайгылыш чокка боттандырып, ажылчыннарның чогаадыкчы идепкейин улам көдүрүп, профэвилелдериниң дугайында доктаамал сагышты салып келген. Оон тодаргай бир херечизи — «Күш-ажыл кижилериниң дугайында сагыш салыышкынны, бүдүрүлге дугайында сагыш салыышкынны — профэвилелдериниң кол кичээнгейинге» деп ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVII съездизинге эш Л. И. Брежневтиң чугаазы болур.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга база аныяк салгалдың коммунистиг кижизидилгезинге партияның курлавыры, оон шынчы дузалакчызы, чурттуң келир үезиниң салым-чолун башкарар кижилер комсомол — аныяктарның ниитилел-политиктиг, массалыг организациязы. Тываның 36 муң комсомолчулары ажыл-агый культура тургузуушкунунга улуг күш. Аныяктар ленинчи Коммунистиг партияга боттарының ынакшылын, бердингенин илередип, оон идеяларын боттандырарынга күш-ажылын бараалгадып, совет ниитилелдиң херээн эргелеп башкарарынга идепкейлиг киржип турарлар.

Комсомолдуң тускайлан чоруун партия хөгжүдүп база оон салдарын күштелдирип, комсомол организацияларының үнелиг эгелээшкиннерин деткип, күрүнени эргелеп башкарарынга ВЛКСМ-ниң киржилгезин хандырып турар.

Бистиң республикада ажылчы чоннарның тускайлаң ажыл-чорудулгалыг 4269 ажыг хөй-нииити организациялары, ылангыя 300 ада-не комитеди, 628 кудумчу комитеди, 286 херээженнер чөвүлели, 200 ажыг культура албан черлериниң чөвүлели, 892 улусчу дружина, 319 эш хуу судтары ажылдап турарлар.

Бо бүгү сан-түң чуну көргүзүп турарыл дээрге совет социалистиг демократияның херек кырында боттанышкынының база бир маргыш чок көскү бадыткалы, совет чурттуң ажыл-херээнге масса чоннуң идепкейлиг киржип турарының херечизи-дир.

Совет ниитилелдиң политиктиг бүгү системазының удуртукчу база башкарыкчы күжү — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы. Бүгү ангыларның болгаш социал бөлүктерниң, бүгү нацияларның база биче улустарның, ниитилелдиң бүгү салгалдарының эрге-ажыктарын шын, чөптүг таарыштырып, оларның күзел-соруун дүүштүрүп, политикага долу болгаш чайгылыш чок шынныг турушту ээлеп, коммунизм тургузуушкунунуң эң харыысалгалыг херээнге бүгү совет чонну эвилелдеп, башкарып турар. СЭКП-ден ангыда ындыг углакчы күш чок. ССРЭ-ниң чаа Конституциязын хүлээп алганы Совет күрүнениң хөгжүлдезинде бурунгаар кайгамчык улуг базым. Ол болза улусчу эрге-чагырганың чедип алдынган дееелиин чүгле магадылап турар эвес, а харын социалистиг демократияны моон соңгаар улам ыңай калбартырын көрүп турар.

Сайзыраңгай социализм — ёзулуг бүрүн демократияның ниитилели. ССРЭ-ге долу, шын, чөптүг социалистиг демократияны боттандырып турган, социализмниң тиилелгезин чедип алган. Совет демократия — бүгү нацияларның болгаш биче улустарның хамаатыларынга ёзулуг деӊ эргелиг, оларның эргелериниң болгаш хүлээлгелериниң чаңгыс аайы болур. Совет Эвилелиниң чаңгыс аай акы-дуңма, эп-найыралдыг өг-бүлезинге кады чурттаары, ажылдаары эң-не улуг аас-кежик дээрзин тыва кижи бүрүзү эки медереп билип. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга уткуштур эрес-шудургу ажылдап турарлар. Тывалар бүгү кижи төрелгетенниң келир үезиниң үлегер-чижээ болур чаа социалистиг ниитилелди тургузарының херээнге, делегейниң ажылчы чоннарын социал болгаш национал дарлалдан хостаарының херээнге кайгамчык улуг салдарлыг күш болур ССРЭ-ниң келир үези дээш боттарының салыышкыннарын киирген болгаш моон соңгаар-даа киирер.

1982 чылдың июнь 20-де Тыва АССР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтериниң он сески чыыжынга болгаш районнарның (хоорайларның) улус судтарынга улус судьяларының соңгулдалары болур. Соңгулда кампаниязының үезинде районнарның (хоорайларның) улус судтарынга улус төлээлерниң соңгулдалары база эртер. Ол соңгулдалар бедик политиктиг байдалга эртип, социалистиг демократияның чайынналчак бадыткалы улам илередип, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга уткуштур совет улустуң чаңгыс аай найыралын улам быжыглаар дээрзинге кандыг-даа чигзиниг турбас.

К. БУДУК-ООЛ,
«Билиг» ниитилелиниң кежигүнү.

Айтырыңар, харыылап берээл

ОЛ ШЫН БЕ?

Мен алды база ийи харлыг уруглуг мен. Ээлчеглиг шөлээм алгаш, иелерге хамаарыштыр чиигелделерде дүрүм ёзугаар чаш уруглуг болганымда, немелде үш хонук төлевирлиг шөлээни бээрин администрациядан диледим. А администрация чери 24 ажыл хүнүнде шөлээлээр эргелиг дээш мензэ немелде шөлээ бербеди. Бо шын бе?

М. МИНЧИМАА.
Өвүрде Хандагайты суурнуң чурттакчызы.

12 хар чедир назылыг ийи болгаш хөй уруглуг иелерге 3 хонук немелде шөлээни, бир эвес ажылдакчы ие кижиниң алыр ужурлуг шөлээзи 28 календарьлыг хүнден (24 ажыл хүнү) ашпайн турар болза, ынчаарда бээрин чурумчуткан. Бо таварылгада чүгле чыл санында алыр ужурлуг кол шөлээниң узунун эвес, өске-даа немелде шөлээлерни, чижээлээрге, ажылдаар байдал кадыкка хоралыг болганда, ажыл хүнүн чижеглеп нормалаваанда, чаңгыс бүдүрүлгеге хөй үеде доктаамал ажылдаанда алыр ужурлуг шөлээлерин база кииристир санаар. Ол ышкаш календарьлыг 28 хонукка шөлээ үезинде таварыжыр дыштаныр хүннерни база немээр ужурлуг. Ынчаарга байырлал хүннерин бо хуусаага киир санавас.

РСФСР-ниң күш-ажыл дугайында Хоойлузунуң кодекизиниң 69 чүүлүн ёзугаар күрт не ийикпе хөй-нииити хүлээлгелерин идепкейлиг күүсеткен дээш, чижээлээрге, хөй-нииитиниң корум-чурумун камгалаарының эки турачы улусчу дружиналарының ажылынга идепкейлиг киришкен ужурунда, назы четпестерниң хөй-нииитичи кижизидикчи хүлээлгезин эки күүсеткен таварылгада 3 хонук немелде шөлээлерни 28 календарьлыг хүннүң кырынга кадып бээр болгаш, ону төлээр.

Үстүнде авторнуң чагаазындан алгаш көөрге, кол шөлээ 28 календарьлыг хонук болуп турар. Ол 24 ажыл хүнү-дүр. Ынчангаш администрация чери 3 хонук шөлээ бээриңден оолталааны чөптүг.

2 ийикпе, оон хөй уруглуг 12 хар четпээн назылыг уруглар лыг ие херээженнерге 3 хонук төлевирлиг немелде шөлээни 1981 чылдан бээр берип эгелээни билдинигир. Ие херээженнер 1981 чылда кандыг-бир чылдагаан ужурунда бо 3 хонук немелде шөлээни ажыглап шыдавайн барган болза, 1982 чылда ээлчеглиг шөлээзиниң үезинде ийикпе азы өске-даа үеде бо шөлээни ажыглаар эргелиг.

С. ДОРСАТ,
Тыва АССР-ниң Дээди Судунуң кежигүнү.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

СОВЕТ КИЖИНИҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң түңнелдери, ол Пленумга эш Л. И. Брежневтиң илеткели — даштыкы хөй-нииитиниң болгаш парлалганың кол кичээнгейинде. Социализмниң акы-дуңма чурттарының массалыг информация органнары, делегейниң депшилгелиг парлалгазы СЭКП ТК-ның Пленумунуң доктаалын, Л. И. Брежневтиң илеткелин бүрүн азы тодаргай допчулал-биле парлаан. Ол документилерни тайылбырлавышаан, олар — совет улустуң чаагай байдалын чайгылыш чок бедидериниң, ССРЭ-ниң экономиктиг күчүзүн быжыглаарының дугайында СЭКП-ниң Совет күрүнениң сагыш салыышкынының чаа чырыткылаңчак херечизи-дир деп, парлалга онзалап демдеглеп турар.

Л. И. Брежнев Аъш-чем программазының дугайында делгереңгей үндезилелдиг илеткелди ТК-ның Пленумунга кылган, ол дээрге совет көдээ ажыл-агыйны болгаш оон-биле холбаалыг адырларны хөгжүдеринге үндезин эргилде болу бээр деп, Болгарияның «Работническо дело» солуну бижээн. Бодунуң характериниң болгаш хемчээлиниң талазы-биле ол программа ССРЭ-ниң бүгү улус ажыл-агыйының депшилгезин болгаш совет кижилерниң амыдыралчы негелделерин улам долдур хандырар хүлээлгелиг, ол чүүлдер СЭКП-ниң кезээде эң чугула программа-негелдези болуп келген болгаш болур-даа. Чуртка аъш-чем херээн экижидериниң талазы-биле СЭКП-ниң көдүрген Программазын совет улус чаңгыс эп-сеткилдиг деткимишкин-биле уткуур, ССРЭ-ге социалистиг чарыштың чаа көдүрлүүшкүнүн хайныктырып үндүрер дээрзинге чигзиниишкин турбас.

«Күрүнениң аъш-чем программазын шиитпирлээрин комплекстиг көргени» деп эге-биле Л. И. Брежневтиң илеткелин Чехословакияның «Руде право» солуну парлаан. Совет аъш-чем программазы аъш-чем айтырыын шиитпирлээрин чүмү-биле, комплекстиг көргени болуп турар-дыр деп, ол солун бижээн. Ынчалдыр көрүүшкүннүң эң чугула онзагай чүүлү чүл дээрге, көдээ ажыл-агыйның-даа, үлетпүрнүң, транспорттуң, садыгның ону хандырып турар адырларын-даа ажылын холбаштырары, каттыштырары, оларның бүгү ажыл-чорудулгазын ниити эчис сорулгага — аъш-чемниң бедик шынарлыг продуктуларын бүдүрерингe болгаш оларны херэглекчиге чедидеринге чагыртыры болур.

Аъш-чем продуктуларын бүдүрерип боттуу-биле немей өстүрери, совет тараачыннарның амыдыралының болгаш күш-ажылының байдалдарынга ханы чаартылгалар, колхозтарга болгаш совхозтарга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрери СЭКП-ниң аграр политиказын — ёзулуг эртемге үндезилеңген политика болуп турарын бүзүрелдиг херечилеп турар-дыр деп, ГДР-ниң «Нойес дойчланд» солуну айыткан. Оон-биле кады Совет Эвилелиниң хөгжүлдезиниң амгы үе-чадазы совет көдээ ажыл-агыйның мурнунга, бүгү совет экономиканың мурнунга чаа улуг болгаш харыысалгалыг сорулгаларны көдүрүп турар Л. И. Брежневтиң илеткелинде бүгү талалыг үндезилелдиг Аъш-чем программазын харын ол сорулгаларны шиитпирлээринче угланган.

Л. И. Брежневтиң илеткелин тайылбырлавышаан, Кубаның радиозу совет Аъш-чем программазы — СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төлевилээн угланыышкынының — совет улустуң чаагай байдалын бүгү хемчег-биле бедидеринче угланыышкынының шынныг болгаш дүрүм ёзугаар уламчылалы-дыр деп онзалап демдеглээн. Советтер чуртунуң тургузукчу пландарын боттандырарынга тайбың эргежок чугула болгаш ССРЭ бодунуң камгаланыр аргазын моон соңгаар-даа чогуур деңнелге тургузар, политиканың болгаш шеригниң талазы-биле улустар аразында дүшкүүрелдиг чорукту чавырылдырар дээш демиселди чүткүлдүг, күзел-соруктуг уламчылаар шиитпирлиг тура-соруктуг деп, Пренса Латина дээр информация агентилелиниң чери бодунуң талазындан демдеглээн.

(СЭТА).

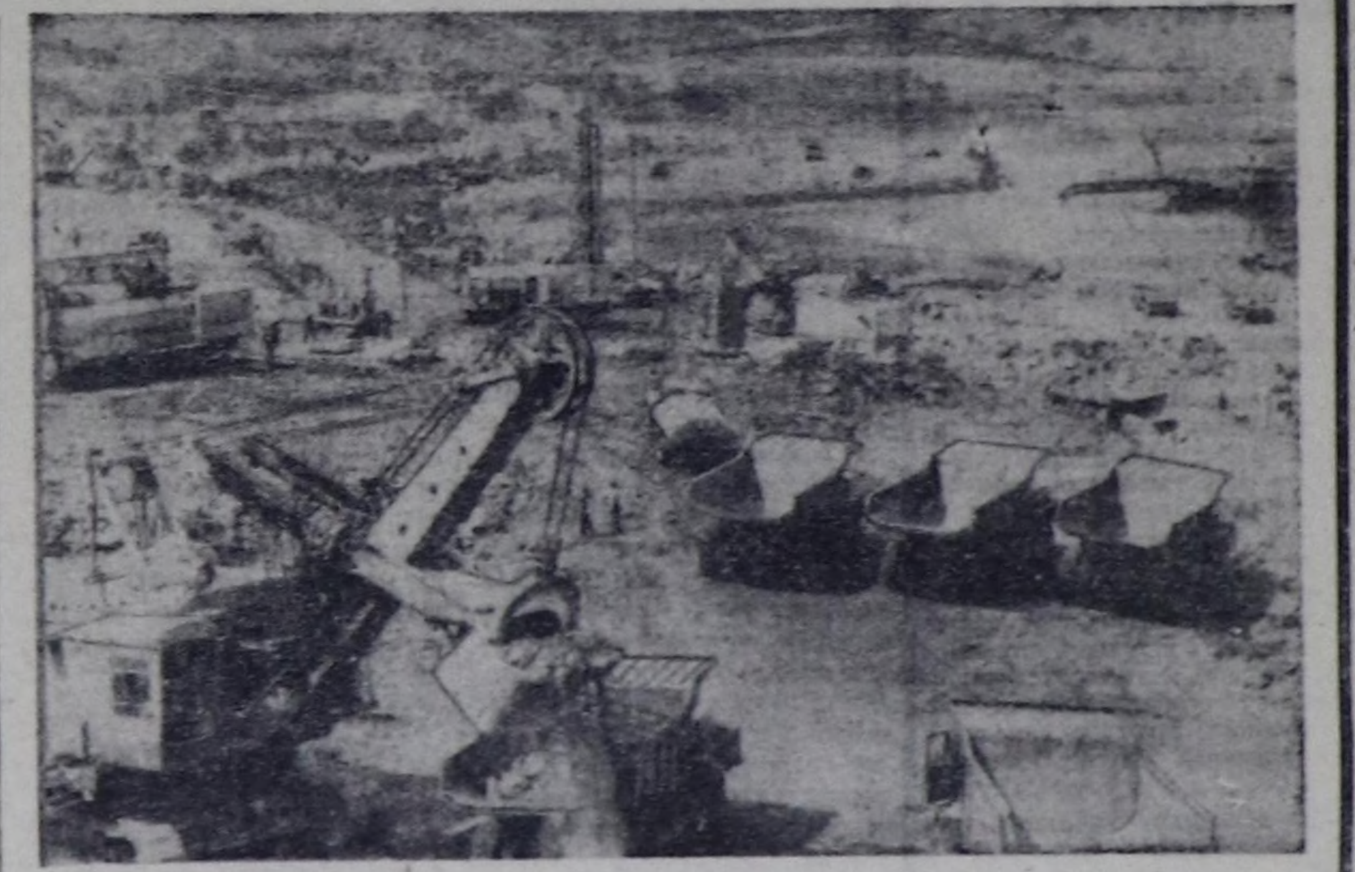

ВСР. Чүгле Вьетнамда эвес, а харын бүгү Мурнуу-Чөөн Азияда эң улуг гидробелдир болур Хоавинь ГЭС-тиң тудуу хүн келген тудум бедип, оон турбиналары республиканың хоорай, суурларынга, фабрикаларынга болгаш заводтарынга энергиязын бээр үези чоокшулап орар. ГЭС-тиң чырыы Совет Эвилели биле Вьетнамның үре-түңнелдиг кады ажылдажылгазының болгаш бузулбас найыралының чырыткылаңчак херечизи болур. Черный хемде ол чаа ГЭС-ти совет специалистерниң техниктиг дузаламчызы-биле тудуп турар, оон төлевилээн күчүзү 2 миллион хире киловатт, ажыглалга бо беш чылдың төнчүзүнде кирер.

ЧУРУКТА: гидробелдирниң тудуунда.
ВИА — СЭТА-ның фотозу.

ХРОНИКА

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму эш В. М. Виноградовту РСФСР-ниң даштыкы херектер министринге томуйлаашп, ол албан-хүлээлгеден эш Ф. Е. Титовту пенсияже үнгениниң холбаштыр хостаан.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ АЙЫЛ ЧОК ЧОРУУНГА ҮНЕЛЕП ЧЕТТИНМЕС САЛЫЫШКЫН

БЕРЛИН. Деӊ эргениң болгаш бир дөмей айыыл чок байдалдыг турарының принциинге үндезилээш, боо-чепсектерни кызыгаарлаарының болгаш чепсегленишкинниң дүжүреринниң айтырыгларын дугайты дугуржуушкунну чедип алыр дээш Совет Эвилелиниң могаг чок туржуп турарын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге чугаазы чаа күш-биле бадыткаан деп, Герман Демократтыг Республиканың «Национальцайтунг» солуну бижээн.

Ол сорулганы шиитпирлээринге АКШ-тың адреезинге ССРЭ-ниң саналдары онза ужур-дузалыг деп, ол солун демдеглээн.

УЛАН-БАТОР. Тайбыңның 80 чылдарда Совет программазын хөгжүдүп турар ССРЭ-ниң тайбыңга ынак чаа инициативалары делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарының, ядролуг халаптың кыжаныышкынын болдурбазының херээнге үнелеп четтинмес салыышкын-дыр деп, МАРН ТК-ның органы «Үнэн» солун бижээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң көдүрген боттуг саналдарында тайбыңны болгаш дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкынын быжыглаар дугайында ханы сагыш салыышкынны сиңникеп болгаш делегейге онза чугула ужур-дузалыг.

• • •

ДЕЛИ. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге көдүрген саналдары чепсегленишкинни дүжүрериниң айтырыгларын Совет Эвилелиниң боттуг ёзу-биле көрүп турарын база дагын бүзүрелдиг көргүскен деп, «Таймс оф Индиа» солун бижээн. Ядролуг чепсекти дүжүреринче угланган тодаргай оруктарны ол тайбың инициативалар ажыдып турар.

Совет саналдарны америк администрацияның канчаар көрүп турары ядролуг чепсекти кызыгаарлаарының, кызырарының болгаш чок кылырының айтырыгларын АКШ шуут-ла пропагандачы туруштардан көрүп турарының дугайын херечилеп турар деп, ол солун демдеглээн.

• • •

ЛОНДОН. Быжыг тайбыңны доктаадып тургузарынче, чепсегленишкинниң дүжүрериниң талазынга депшилгени чедип алырынче угланган хөй санныг эгелекчи саналдарны Совет Эвилели үндүрүп келди деп, англи «Морнинг стар» солун бижээн. Ортумак ыраккшылдың ядролуг чепсектерин ССРЭ-ниң Европа талазынга немей тургуспас дугайында чоокта чаагы саналдар оон эң бүзүрелдиг барымдааларының бирээзи-дир. Совет улус тайбыңны сеткилдиң ханызындан күзеп турар болгаш делегейниң ийиги дайынының халавы катаптавазын дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып турар деп, ол солун айыткан.

(СЭТА).

ДАЙЫН ЧӨРҮЛДЭЭЗИ КАЛБАРГАН

Фолкленд (Мальвин) ортулуктарның районунга англи Флоттуң ёзулуг амгы үениң болур «Ковентри» дээр эсминецезин база кырынга англи вертолёттар, ол ышкаш бомбалакчы «Харриер» дээр хыдыкчыларга артык кезектер болгаш өске-даа дериглер чораан транспорттуң «Атлантик конвейор» дээр улуг суднозун далайже дүжүрүп кииргенини билдине бээрге, май 27-де кажыыдалдың демдээ кылдыр дыка хөй англи хоорайларга кажыыдал туктарын аскан. «Ковентри» эсминецке 20 англи далайжылар өлгенин солуннар дыңнаткан.

Лондоннуң моон мурнунда «аргентиннерни далайже киир октаптарын» негеп турган буржуаз парлалгазының реакцылыг тайылбырларының турамзык хөөнү дыка өскерли берген. Хоозун мактанылыышкынның болгаш дайынзырак дембээрээшкиннериниң орнунга солуннарда «Бистиң мунгаралывыстың шагы» дээн болгаш өске-даа ол янзылыг эгелер көстүп келген. Аргентинага удур Лондоннуң өөскүдүп үндүрген чепсектиг агрессиязын калбарты берген үеден бээр англичаннар Фолкленд (Мальвин) ортулуктарга англи колониалдыг администрацияны катап тургузарын чепсек күжү-биле чедип алырын кызыдып турар М. Тэтчерниң чазааның эжелекчи тогдувуушкуннары аажок улуг өлүм-чидимниг, каража-когаралдыг болуруп бир-ле дугаарында билип турар апарганнар.

Лондоннуң албан хуузунуң сөөлгү медээлерин ёзугаар алырга, англи экспедиция корпузу Мурнуу Атлантикага ийи эсминезин болгаш ийи фрегадын, «Харриер» дээр бомбалакчы 5 хыдыкчызын болгаш 9 вертолёдун чидирген, 99 кижизин өлүрткен болгаш 120 кижизин балыглаттырган. «Бродоуорт» дээр эсминезин, беш фрегады, ийи десант корабли үрелдир боолаттырган.

Мурнуу Атлантикага дайын чорударынга материалдыг каража болгаш чарыгдалдар Англияга бөгүнге чедир миллиард фунт стерлинг болган деп, Лондоннуң «Таймс» солуну бижээн. Ынчалза-даа чидириглерниң болгаш шериг чарыгдалдарының ужу-кыдыы көзүлбейн турарын «Таймс» солун айыткан.

Лондондан дыңнадыглар ёзугаар алырга, англи шериглер Фолкленд (Мальвин) ортулуктарның административтиг төвү Порт-Стэнлиже (Пуэрто-Архентиноже) шиитпирлиг халдаашкын кылырынга белеткенип турар. Торилерниң чагырыкчы партиязындан парламент кежигүннери-биле Англияның камгалал министриниң ужуражыышкынының үезинде ол дугайын чугаалаан. 150 дөрбелчин километр шөлде быжыглаттынган 5 муң англи солдат Порт-Стэнлиже чаа таварып кирерин белеткенип турар деп, парламентиге ол министр медеглээн. Месилдежиишкин районунда чаа чедире берген шилиндек англи шериглерден 3 муң кижилиг десантыны Порт-Стэнли районунга апарып дүжүрер. Ол кавыда ам безин 100 ажыг шериг корабльдерниң болгаш дузалал судноларның мөөңнээн. Сөөлгү хүннерде ында ам-даа 10 англи эсминецтер болгаш фрегаттар чеде берген.

«Аргентинага удур дүрген тиилелгени чедип алырда, Англия ам бүгү-ле эргежок чугула чүүлдерлиг» деп бүзүрелин илергейлээн америк күрсекретарь Хейгтиң медеглелин Фолкленд кризизин дайын арга-биле шиитпирлээринче англи колонизаторларны деткээни кылдыр Аргентинада үнелеп көрген.

Фолкленд (Мальвин) ортулуктар ужурунда чөрүлдээге Аргентинага удур ажыглаары-биле АКШ Великобританияга ракеталарны болгаш өске-даа америк боо-чепсекти берип эгелээн. Ол дугайын Рейтер агентилел дыңнаткан.

(СЭТА).

ОРУС ЧЕРНИҢ ЫРААЖЫЗЫ

Бистиң календарывыс

(Май 31-де — сураглыг совет чогаалчы Константин ПАУСТОВСКИЙНИҢ төрүттүнген хүнүнден бээр 90 чылы)

Константин Георгиевич Паустовский амыдыралының сөөлгү чылдарында Тарусага чурттап турган. Аңаа ону көрген кижилер шупту-ла чаңгыс үн-биле бадыткаар: Паустовский-биле ол бөдүүн хоорайжыгаш, үш областың — Москва, Калуга болгаш Туланың белдири чер, хензиг хемчигеш Тарусканың чыраалар аразы-биле дааш-шимээниг саарыгланып, ээтпектелип чоруй каас-чараш Окаже кирр агып чыдар чери дыка-ла демейлер.

Паустовский уран, чараш сөстүг кижиге эвес, а шевер ус-дарганга демей көстүр чораан. Узун эвес, арганзымаар. Чүве чугаалаары дыңзыг эвес, ээлдек сөстүг, ынчалза-даа бөдүүн сеткил-сагыжын чажырбас. Харын-на оон ооң чогаалчы мөзүзү билдинер.

Чудуктардан кертип кылган, манза дээвиирлиг, хоорайның ышкаш улуг чырык соңгаларлыг тараачын бажың. Мырыңай чанында арга. Стол кырында чүве бижээн саазыннар, ында чүгле ооң ынчаар кылыры «хөй каът» эдилгелер. Номнар, арыг саазыннар. Ханаларда фоточуруктар, чурт чуруктары, барометр. Шупту-ла чүве оон дириг чордаазында ышкаш. Бажыңның ээзи кеңгүс-ле чаа үне берген ышкаш кылдыр сагындырар. Бажың иштиниң бөдүүнүн, харын-даа ядыызымаарын кижи эскерер, ооң чогаалчы дугайында баштайгы бодалдар тыптыр.

Ол дыка-ла хөйнү көрген, билген, дыка хөйнү бодаан, баш бурунгаар сөглээн. Ооң чугаалары-биле алырга, ол мапаттынмаан солун черлер болгаш кижилер дилеп, черделегейни бир кылган. Ооң мемуарларын — «Амыдырал дугайында тоожузун» номчуп көрүңер даан: ооң көрген, билгени дыка-ла хөй, кижи кайгаар. Ынчалзажок Паустовский чамдыкта дыка-ла ээзшти көрдүм деп бо-ла хомудаан орар. Ооң барбаан-четпээн черлерин санап эгелээр. Адак сөөлүнде хүлүмзүрээш: «чаа, ол-даа ажырбас ыйнаан» деп каар. Бүгү-ле чүве карак көскү, угаан чидиг болурунда» дээр.

А ол боду шынап-ла ындыг турган. Ындыг шынарлары ооң чораан-на черинден чараш чүвени көрүп, тып билири-биле, чалыы күзел-хөңнү-биле капсырлажып чораан.

Чогаалчы бүрүзүнүң чуртталгазы, бижиири аңгы. «Менээ үре-түңнелдиг ажылдаарымга ийи чүүл херек: чурт иштинге аян-чоруктар болгаш бодамчалыг болуру» деп, Паустовский чугаалап чораан.

Шынап-ла ындыг турган: кайы-бир черже чораан соонда, ол бир номну ыяап-ла бижиир.

«Кара-Бугаз» деп тоожу — чогаалчы тывылганың медээлээн баштайгы ном. «Алдын роза» деп номунга Паустовский геолог Шацкий-биле ужурашканын сактып бижээн, ол тоожунуң маадырларының бирээзи болган. Чогаалчы геологтан Кара-Бугаз дугайында хөйнү дыңнаан: Каспий далайның «коргунчу болгаш тывызыксыг» мугулдуруунуң дугайында. Ооң суунда тергиин үнелиг мирабилит деп минерал бар деп. Куруг ховуларны чок кылып болур деп. Бир эвес кижилер бот-боттарын хыдыырынга үндүрүп турары акша-хөреңгини болгаш күштерни куруг ховуларны узуткаарынче углаар чүве болза, куруг ховулар шагда-ла турбас ийик» деп, Шацкий чугаалаан.

Паустовский Каспий эриктеринге чорупп тура, ооң бижиир ному уран-чечен аргаларны очерктиң ханы анализи, херек кырында фактыларга үндезилеттингени-биле сырый холбаалыг болур ужурлуг деп түңнелге келген. Ол «Кара-Бугазты» Соңгу Уралга, Березникке бижээн. Паустовский аңаа Россияның Телеграф Агентилелиниң (РОСТА-ның) корреспондентизи турган. Ол дээрге ооң сөөлгү «литература мурнундагы» ажылы болган (чогум боду башкылап, трамвай башкарып, шериг санитарлап, кан ээлдирикчизи, балыкчы-даа болуп чораан). Тоожу парлаттынган соонда, чогаал ажылы ооң «кара чаңгыс сундукка, чамдык-чамдыкта хиптектиг, ынчалза-даа кезээде-ле кайгамчык чаагай болгаш ынак ажылы» апарган.

Потиге чораан соонда, ол «Колхида» деп тоожуну бижээн. Кара далай эриктерин шинчилээн соонда, романтика долган «Кара далай» деп номну бижээн, ында далайның дошкун аажызы ында ажылдап, чурттап турар кижилерниң салым-чолун көргүзеринге дузалаан. Чогаалчы ол номунга 1905 чылда революсчу матростарны хаан эрге-чагыргазынга удур тура халышкынче баштаан лейтенант Петр Шмидттиң берге болгаш тоолчургу чараш салым-чолунуң дугайын база көргүскен. Карелияга чурттап турганының соонда бичии тоожулар — «Шарль Лонсевильдиң салым-хуузу (француз инженерниң амыдыралының дугайында). «Хөл фронтузу» (хамаатылар дайын үезинде болуушкуннар) көстүп келген. Ленинградка ынакшылып чогаалчы «Соңгу чүк тоожузунга» илергейлээн, ында дворян революсчу-декабристерниң бир салгалының кижилериниң намдары чуруттунган...

Үжен чылдарның эгезинде Паустовский бодунга «билдинмес болгаш магаданчыг черни» — Мешераны ажыткан. Ол ооң ийиги төрээн чурту апарган. Сөөлүнде баргаш ол мынча дээр: «Ол бөдүүн болгаш ыржым чер дег мени чүү-даа ынчаар өөртпээн».

Ортаа Россияның бөдүүн каас-чаражы чогаалчының хөй-аът киирген. Орус чугааның сагыңгыр-чечени. ооң хуулгаазыны орус бойдустуң тыныжы болгаш шимчээшкини-биле. орус ырларның кудараллы-биле кезүлбес харылзаалыг чүве-дир деп. ол билген. Ол бүгү ооң «мешера үезиниң» чечен чугааларында болгаш тоожуларында сиңниккен.

60 чылдарның эгезинде (ынчан ол Ока хемде Тарусага чурттай берген) ол «Итали бижимелдер». «Үшку болчаг», «Күс-биле ийиээ», «Ильин эреми» деп чечен чугааларны бижээн. «Ол дээрге бистиң бойдузувуска болгаш бүгү Россияга ынакшылымны миннирип чүве» деп. Паустовский чугаалап чораан.

«Алдын роза» деп эң-не сурагжаан номун Паустовский он чыл иштинде бижип келген. Ол аңаа чогаалчының ажылының дугайын чечен-мергени-биле төөгээн. Бодал бүрүзү — амыдыралчы факт, харын-даа лириктиг новелла. Литература стилиниң. дыл дугайында. чогаалчының хүлээлгезиниң, чогаадыкчы бодаашкынның болгаш хөй-аът кириишкиниң күжүнүң дугайында бодалдары солун. Улуг чогаалчылар Андерсенниң, Пюгонуң. Чеховтуң. Мопассанның, Бунинниң. Горькийниң болгаш Блоктуң. а ол ышкаш болуунуң үезиниң кижилериниң болгаш өңнүктериниң портреттерин ол ээзш сестер-биле шын кылдыр чураан.

Сагыш-сеткилге дээштиг бичии тоожузу «Исаак Левитанга» Паустовскийниң бижээни: «Левитан кударалдыг пейзажтың чурукчузу чораан. Кижи кударап чорда, пейзаж база кезээде кударалдыг болур...».

Константин Георгиевич Паустовскийге өске үени болгаш бодунуң чуртунуң «чырык пейзажын» ырлаар аас-кежиктиг улуг онаашкан. Ол ооң чаа хамаатызын ырлап чораан. Ол аңаа чүректиң хапызындан ынак: «Бистиң үевистиң. тиилелгелер болгаш кижизиг чорук долган үевистиң. кижилери чокта далайларның чараш өңнеринде-даа, чымчак салгында-даа, аккыр булуттарда-даа. куштарның кылыйтышкынында-даа — амыдырал деп чугаалаарывыс бүгү-ле чүвелерде кайгамчык чараш чүве чок» — деп, ол бижээн.

Виктор ГУСАРОВ.
(ПМА).

Уттундурбас оттуг чылдар

1942 ЧЫЛ: ТЫЛГА ДЕМИСЕЛ

Оор ёзу-биле халдаашкының болгаш кижилер база техника талазы-биле артык күштүүн ажыглап алгаш, немец-фашистиг шериг Адачурттуң дайынының эгезинде бистиң чуртувустуң барык районнарын эжелеп алганнар. Совет кижилер дайзының эжелеп алган девискээринге таваржы бергеш, гитлержи эжелекчилерге удур демиселди дораан-на калбарты бергеннер. 1941—1942 чылдың кыжынында Москва чоогунга гитлержи шериглерни чылча шапкан чорук кижи көөр хөннү чок дайзының тылынга чоннуң демиселин калбартырынга идиглиг берген, ук демисели Коммунистиг партияның тус-тус черлерде чажыт организациялары удуртуп турган.

1942 чылдың чазынында немец-фашистиг шериглерниң тылынга 500 хире партизан кезектер хөделип тургулаан, оларның хүрээлеңинге 72 муң ажыг кижи бактаап турган. Эжелеттирген девискээрге 11 районнар дайзынның аспаандан бүрүнү-биле хостаттынган.

Ооң-биле чергелештир партизаннар шимчээшкинин болгаш чажыт ажылды удуртуруунуң деңнели ооң калбарыышкынындан хожудап турган. Хөй-хөй партизан отрядтар кошкак чепсегленген. Улуг чер-биле болгаш ботботтарының аразында олар харылзаа чок тургулаан. Олар хөй кезиинде тайбың мергежилдиң кижилеринден тургустунганнар. Дуржулгалыг шериг удуртукчулар. хайгыылчылар, чазылдырыкчылар, радистер болгаш өске-даа специалистер отрядтарга чедишпейн турган.

Партизаннарга болгаш чажыт ажылдакчыларга миналар чазылдырар херекселдер, агитас-пропагандисчи материалдар, харылзаа херекселдери херек тургулаан. Олар боттарының дайынчы хөделиишкиннерин кожазы отрядтар болгаш Совет Арминың доктаамал кезектери-биле дүүштүрер арга чок болганнар. Ол чорук оларның хөделиишкиннериниң түңнелдиг болурунга багай салдарны чедирип турган.

Ол четпестерни чайладыры-биле Камгалалдың күрүне комитеди 1942 чылдың май 30-де Дээди Кол Командылалдың Ставказының чанынга Партизан шимчээшкининиң төп штавын тургузар дугайында хүлээп алган. Штабтың начальнигинге Белоруссияның КП (б) ТК-ның бирги секретары П. К. Пономаренко соңгуткан. Ындыг янзылыг штабтар фронтуларның шериг чөвүлелдериниң чанынга база тургустунгулаан. А 1942 чылдың күзүнүнде партизан шимчээшкининиң Украин, Белорус, Литва болгаш Эстон республикалар штабтары болгаш Украина штавының чанынга Молдавияның ол талазы-биле кылдыңы тургустунган.

Партизан шимчээшкининиң төп штавының соруулгалары мындыг турган: партизаннар кезектери-биле харылзааны тургузары, оларның ажыл-чорудулгазын башкарары база дүүштүрери, партизаннар демиселиниң дуржулгазын ниитилештирери база ңептередири, партизаннарны окчемзек, эм-таң-биле хандырары, кадрларны белеткээри, партизаннар кезектериниң Совет Арминың доктаамал кезектери-биле кады бир-демниг хөделиирин боттандырары болгаш өске-даа.

Төп штабтың эргезинге транспорттуң авиакезектерин дамчыдып берген. Ооң дузазы-биле партизаннарга янзы-бүрү чүъктерни, тайылбыр ажылы чорударынга ажыглаар литератураны аппарып берип, балыглаттырган болгаш аарыг кижилерни, уруглары, херээжен-нерни болгаш кырганнарны өскээр чайладып көжүрүп турган.

1942 чылда чайладыр болгаш күзедир дайзының тылынче 13 муң ажыг специалистерни чорудуп, 7500 автоматтарны, 7500 лапчыларны, танкыга удур 680 бооларны, 600 хол пулеметтарын. 600 минометтарны, магнаттиг 29 муң миналарны болгаш өске-даа чепсектерни, а ол ышкаш эм-таңны, аъш-чемни, идикхепти, харылзаа херекселдерин чедирген.

Партизан шимчээшкининиң төп штавының ажыл-чорудулгазы партизаннарның дайынчы хөделиишкиннериниң ажыктыын бедидеринге дузалаан. Дайзынныарның улуг эвес гарнизоннарынче болгаш үүрмек бөлүктеринче халдаашкыннар кылырындан эрткеш, олар дайзынның орук-харылзаазын доктаамал үрээринче, ооң тылда органнарының ажылын дезорганизастаарынче, складтарны болгаш өске-даа шериг объектилерин чок кылырынче шилчээннер. Чижээлээрге, июнь-ноябрь айларда чүгле белорус партизаннар дайзынның 800 эшелоннарын орук ийлеринче чуул бадырып, демир-орук болгаш автомобиль кежер 800 ажыг көвүрүглерин чаза тепсип, 46 муң ажыг гитлержилерни узуткааннар.

«Июль айда партизаннарның халдаашкыны аажок кыжаныышкыннаг байдалды тургузупту, ооң түңнелинде оруктарның шимчээшкин эрттирер аргазы чүгле кудулаан эвес, доктааттынган нормалардан дыка хожудай берип тир, харын-даа ниитизи-биле чоокку үеде байдал аң шыңгыы сезиглелди болдуруптар хире-дир....» деп, 1942 чылдың июльда немец «Центр» армияларының бөлүүнүң демир-орук дирекциязы орук-харылзаа министринге илеткээн.

Партизаннарны бүрүнү-биле хыдып чок кылырын негээн директиваны Гитлер август айда үндүрген. Совет Эвилелиниң эжелеттирген девискээринде партизан шимчээшкини «фронтунуң хандырарынга болгаш чурту экономика талазы-биле бистиң мөлчүп алырывыска шаптыктап. шыңгыы айыыл-биле кыжанып турардыр» деп ук директивада мынин бижээн. Гитлержи командылал партизаннар-биле демиселче доктаамал кезектерни октаар ужурга таварышкан: 15—16 дивизиялар орук-харылзааларны доктаамал хайгаарап турган, а 7—8 дивизияларны үе-үелеп ол соруулгаларга ажыглаары-биле хаара туткан. Бистиң партизаннарга удур операцияларга дайзыннар хайгыылчы болгаш бомбалакчы ужар чүүлдү ажыглап турган.

Дайзыннарның бо бүгү хемчеглери турза-даа, дайзынның тылынга совет кижилерниң бүгү-улусчу демиселин улам организастыг болгаш эчис сорулгалыг характерлиг болган, ооң түңнелинде немец-фашистиг эжелекчилерни чылча шапарынга Совет Чепсектиг Күштерге боттуг дузаны ол чедирген.

А. ГАЛИЦАН,
төөгү эртемнериниң кандидаты.
(ПМА).

Школа болгаш амыдырал

ДЕМНИГ КҮШ-БИЛЕ

Өөредилгениң шынарын бедидери, күш-ажыл болгаш мөзү-шынар кижизидилгезин экижидери — СЭКП-ниң XXVI съездизиниң школа коллективтериниң мурнунга салган чугула сорулгазы. Бора-Тайга ортумак школазының башкылар коллективи өөредилге-кижизидилге ажылын ук сорулгаларны чедиишкиниг шиитпирлээринче угландырган. Олар районнуң мурнакчы школаларының байлак арга-дуржулгазындан боттарының ажыл-херектериниң чугула чүүлдерин өөренип ап, ажыглап турарлар. Чурттуң келир үези — аныяк салгалды өөредип кижизидер чаагай херекке башкыларның киржилгези, хууда ролю улуг болгаш харысалгалыг.

Бора-Тайга ортумак школазы — районнуң хоочун школаларының бирээзи. Ында 18 класстарда 414 өөреникчи өөренгеп. Оларның иштинден 106 өөреникчи күрүнениң чартык болгаш долу хандырылгазында. Чартык чылда школа 99,3 өөредилге хуузун чедип алган. Школа колдуунда чаңгыс ээлчегде өөренип турар. Ийиги ээлчегде арткан 4 классты удавас бирги ээлчегже киирерин боттандырарын шиитпирлеп турар.

Школаның ада-иелер-биле харылзаазы быжыг, хөй талалыг. Ада-иелер школа хереэ, ажы-төлүнүң өөренирингe таарымчалыг болзун дээш оңза сагыш салып турар. Бо школада неделяның четверг хүнүн ада-ие хүнү кылдыр тургускан, а среда хүнүнде — бүгү класстарга ажык класс шактарын эрттирип турар. Өөреникчилерниң чурттап турар чериниң аайы-биле ажыл эки тургустунган. Агиткварталарда өөреникчилерниң штавын тургускан. Штаб кежигүннери бот-башкарылгада. Ооң эки талазы — бир демниг, мөөңнеттинген күш-биле ажылдаары. Агиткварира бүрүзүнде херээжеплер чөвүлелиниң кежигүнү, кудумчунуң депутадын, агитатор башкыны, өөреникчилер штавының даргазын быжыглаан. Олар бир демниг ажылды чорудуп турар.

Уруглар дээрге чуртувустуң келир үези, ооң ээлери болгай. Школа ындыг билигни өөреникчилерге угаадып, өөредип турары билдингир. Бо школада кабинет системазынче шилчиир ажыл ээлээ эки организастаттынып турар. Кабинет системалыг өөренирге өөреникчилерге, башкыларга таарымчалыг. Школаның коллективи бүгү-ле дериг-херекселдеринге камныг, ээ-харысалгалыг болур чорукка уругларны чаңчыктырып турар. Школада төөгү, география, орус дыл, тыва дыл кабинеттери эки дериттинген, өскелерге үлегерлиг. Эртемни башкылап эртирерге эптиг, өөредилге херекселдерин четчелеп кылган. Кабинет системазынче шилчиир, ону шын ажыглаар, . эт-херекселдерин камныг тургузар талазы-биле ажылды школада өөредилге эргелекчизи Мария Салчаковна Ооржак эки удуртуп турар. Эки ажылдыг кабинеттерниң эргелекчилери башкылар Б. Куулар, К. Биче-оол, З. Сарыглар, З. Ховалыг кабинеттериниң дерилгезинче, хумагалыг болурунче кичээнгейни салып турар. Ында инвентарьлар тускай эмблемалыг. Кабинет системазынче шилчип, ону ажыглап өөренип турарының талазы-биле башкы Мария Салчаковна мынчаар чугаалаар.

— Бистиң коллектив бо ажылче кол кичээнгейни угландырган. Эртем аайы-биле кичээлдер эрттирерингe кабинеттерниң ажыктыын билип турар бис. Ынчалза-даа районнуң өске школаларында кандыг янзы боттанып турарынга дуржулга солчулгазын районо организастаары чугула. Районнуң талазындан методиктиг сүмелер эвээш.

Школаның башкылар коллективи быжыг эп-найыралдыг, салган сорулгазын чедип алырынче эчис күзелдиг. Хоочун-даа, аныяк-даа башкылар кичээлдерни бедик деңнелге эрттирип турар. Школада башкылар А. Монгуш, К. Биче-оол, М. Ооржак, Э. Ооржак дээш оон-даа өскелер дуржулгага даянып, ону сайзырадып, таарымчалыг, эптиг чаа аргаларны дилеп тып турарлар.

З. КУУЛАР.

Чаа кино

ТРИЛОГИЯНЫҢ СӨӨЛГҮЗҮ

1975 чылда, Улуг тиилелгениң 30 чыл оюн таварыштыр чурттуң экраннарынга «Кыдыы чок фронт» деп кино үнген. Кинонуң кол маадыры туруштуг, эрес-дидим, дайынчыларынга сагыш човангыр майор Млынский көрүкчүлерниң сеткил-сагыжынга артып калган. Ооң соонда ийи чыл эрткенде ук маадырлар-биле чаа кинога база катап ужурашкан бис. Оларның маадырлыг чоруктарының болгаш отрядтың ужуралдарының дугайын көрүкчүлер база катап сонуургаан. Ук ийи сериялыг кинонуң ады — «Фронт ындында база фронт». Млынский отрядының 1943 чылдың декабрь 31-ден 1944 чылдың июнь 22-те чедир хуусаада онза даалга күүседип чораан үезин көргүскен. Оларның даалгазы — Германияже алгаш баары-биле совет кижилер апар чораан эшелонну хостаары. Кинонуң сөөлгү кадрларында ам полковник апарган Млынскийниң отрядының даалганы күүсеткеш, барыын чүкче ханылап бар чыдарын көргүскен: Берлинге чедир 600 км., тиилелгеге чедир ам-даа бир чыл.

Кинотрилогияның сөөлгү ийи сериязында отрядтың дайынчы амыдыралын, эрткен оруун көргүскен. «Дайзынның тылында фронт» деп ийи сериялыг бо кинода 1944 чылдагы болуушкуннарны эгелеп көргүзүп турар. Дайынга аштырарының удавас болурун билгеш, гитлержи командылал чаа чепсекти ажыглаар сорулганы салган. Гитлержилерниң эжелеп алганы Краков хоорайдан ырак эвесте полигонза чажыт чепсекти тывар.

Краков чоогунда Млынскийниң кестүп келгенин фашистер база билип кааш, кажарлаар бодай бергеннер. Хайгыылчы дайынчылар дүнниң караңгызында полигонга бүдүү чеде бээр. Дайзынның кажар, оптуун кижи көргеш, сеткил дүвүреэр...

Ынчалза-даа Млынскийниң удурткаты (ооң ролюнда Вячеслав Тихонов) отряд чажыт немец лагерьин штурмнаан. Үнелиг документилерни холга апкан, айыылдыг өлүмнү чүктеп алгаш, бистиң хоорайларывысты чок кылыр деп турган самолёттар дугайында чажыт билдинген, айыыл чайлаттынган.

Ам база-ла чаа даалга отрядты манап турар. Оларның мурнунда Чехословакияның даглары, Германияның мурнуу чүгүнде коргунчуг кашпал. Немецтер мында кадыр чалымның ханызында «Дора» деп өлүм лагерин тургузуп алган. Ону бомбалаары безин берге. Муң-муң хоругдаттырганнар ракеталар чыып эптеп, гитлер англи хоорайларны бомбалап турар. Рейхтиң чажыдын гитлержилер онза камгалалда тургускан. Ынчалза-даа Млынский олче кире бээр болгаш даалганы күүседириниң дараазындагы үе-чадазы эгелээн...

Кинотрилогияның сөөлгү ийи сериязы онзагай солун, хөй талалыг болуушкуннарны хаара туткан. Кижилерниң салымы. сеткил-сагыжы онзагай. Бо кинода улуг эвес рольдарны безин сураглыг артистер ойнап турары таварылга эвес. Е. Матвеев. И. Владимиров, В. Заклунная, В. Стрижельчик оларның рольдары кинону улам онзагай болдуруп турар. Кинону «Мосфильм» «Баррандов» (Чехословакия), «Дефа» (ГДР) студияларының кожажылгези-биле кады кылган.

Н. БОЛЬШИНИНА.

КИНО

МАЙ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дон Фрезерниң төөгүзү» 9.30, 16.30, **«Айсбергтер аразынга өлүм»** 11.20, 13.10, 15.00, 18.40, 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: Кино чыындызы» 9.00, **«Гусар балладазы»** 10.10, 12.10, 15.00, 17.00, 19.00, **«Кайнаар баарыл ол»** 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шляпа» 15.00, 16.50, 18.40, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Алдыгы» 10.30, 15.00, 20.00, **«Мээң мөңге ынакшылым»** 12.20, 16.50 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Тимур болгаш ооң командазы» 12.00, **«Ынак Раджам»** 13.40, 16.30, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ол оол чанып келген» 18.30, 20.30 шактарда.

МАЙ 31-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Горо» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шляпа» 15.00 20.00, **«Дургунчаашкын»** 16.50, 18.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Он ийи айлар» 9.30, 11.00, **«Ужуру билдинмес кырган»** 12.30, 15.00, **«Айсбергтер аразынга өлүм»** 16.30, 18.20, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кавказ дагларынче аян-чорук» 15.00, 16.50, 20.30 шактарда.

Редактор **В. С. ШАРАВИН.**

СТУДЕНТИЛЕР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН ЧАРЛАП ТУР

Кызылда күрүнениң педагогика институдунуң бот-өөредилге салбыры дараазында мергежилдерге 1-ги курска студентилер хүлээп алырын чарлап тур:

1. Математика.
2. Орус дыл болгаш литература.
3. Педагогика болгаш эге өөредилгениң методиказы.
4. Биология.

Киреринниң шылгалдаларын 1982 чылдың июнь 2-ден 11-ге чедир дараазында эртемнерге чорудар:

«Математика» тускай эртемге:—математикага (аас болгаш бижимел-биле), физикага (аас-биле), орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле);

«Орус дыл болгаш литературага»— орус дыл болгаш литературага (аас болгаш бижимел-биле), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле), даштыкы дылга (аас-биле);

«Педагогика болгаш эге өөредилгениң методиказынга»— орус дылга болгаш литературага (аас болгаш бижимел-биле), математикага (аас-биле), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле):

«Биология» тускай эртемге—орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле), биологияга (аас-биле), химияга (аас-биле), физикага (аас-биле).

Билдиришкинин июнь 1-ге чедир дараазында документилерни ыяап-ла кошкаш чорудар: ортумак билиг дугайында документ (боду-биле), күш-ажыл дептериниң хоолгазы, эмчи шынзылгазы (№286 майык), ажылдап турган чериндеи характеристика, билдиришкин болгаш 3х4 хемчээлдиг 4 фото-чурук.

Документилерни чорудар адрес: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузунда № 34 бажың, пединститут, бот-өөредилге салбыры. Телефон **№№ 2-20-36.**

ХҮЛЭЭП АЛЫР КОМИССИЯ.

телевидение

МАЙ 30-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40—«Сула шимчээшкинче, чыскаалыңар!» 8.55 — «Үнер дестер, дазылдар». Воронеж областың «Лада» ансамблиниң концерти. 9.40—«Оттурукчу». 10.10 —Совет Эвилелинге бараан боолтур мен!» 11.10 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. Уруглар камгалалының делегей хүнүнге. 11.55 «Эртенги почта». Хөгжүмнүг программа. 12.25—«Тудуг болгаш архитектура». Киножурнал. 12.40 — «Кедээге дамчыдылга». 13.40 — «Хөгжүмнүг киоск». 14.15 —Бөгүн—Химиктиң хүнү. ССРЭ-ниң химия үлетпүрүнүң министри В. В. Листовтуң чугаазы. 14.35 — «Байыр чедиришкиннеривисти хүлээп алыңар». Химиктиң хүнүнге хөгжүмнүг программа. 15.25 — Кино аян-чоруктарының клуву». 16.35 —«Немдикте бажын» документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 17.45 — Делегей панорамазы. 18.30 — 18.45—Чапсар. 18.45—«Күрүне кызыгаары». Уран-чечен телефильм. «21 чылдың тайбың чайы». 1-ги, 2-ги сериялары. 21.00 —«Үе». Информастыг программа. 21.35—23.20 — Уран чүүл мастерлериниң концерти. Төнгенде — медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Тоол аалдап келди». «Чагыртпаанының байырлалы». Уран-чечен фильм (Венгрия). 16. 05 — «Салют, пионерия!» Пионержи ырларның концерти. 17.25— «Ажык ном». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги фильм, 3-кү сериязы. 18.30 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 19.00 —«Бистиң намдарывыс». 21-ги фильм.—«1937 чыл». 20.00—Хөгжүмнүг тоолдар. 20.15 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Сагыш-сеткил-ле ынакшыл-биле долган». А. Блоктуң лириктиг шүлүктеринге литература-хөгжүмнүг композиция. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.10 —«Буруу чокка буруудааннар». А. Н. Островскийниң ындыг аттыг шиизин ёзугаар уран-чечен фильм.

МАЙ 31-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Баянистер оркестриниң концерти. Горькийден дамчыдылга. 9.20 — «Күрүне кызыгаары». Уран-чечен телефильм. «21-ги чылдың тайбың чайы». 1-ги, 2-ги сериялар. 11.30 — Чаа медээлер. 11.35 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Чаа медээлер. 14.35 Болгарияның ССРЭ-ге культура хүннеринге. Кинопрограмма. 15.35 — Д. Д. Шестакович. Квинтет. 16.10 — «Хөглүг чарыштар». 17.00 — 17.15 — Чапсар. 17.15 — «Алтай заповедник-бир частан өске часка чедир». Документалдыг телефильм. 17.45 — «Бистиң садывыс». 18.15 — Партияның пландары — улустуң пландары. «Кедээ тудуглар». Москва чоогунда кедээ тудуг дуржулгазының дугайы. 18.45 — Бут бөмбүүнүң дугайында депчулал.

КЫЗЫЛДАН

19.15 — Чаа медээлер.

МОСКВАДАН

19.30 — В. Катаев — «Фиалка». Телешин. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.40 — «Чүү? Каяа? Канчап?» Телевикторина. Ооң соонда — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — ПТУ-да чүү чүвеге база канчаар өөредирил? 12.30 — Күрүнениң чурулга уран чүүлүнүң А. С. Пушкин аттыг музейинге кирген чаа чүүлдер. 13.00 — ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Г. Добровольскийге тураскааткан шаңналдыг чурттар аразынга батут кырынга шурраашкын талазы-биле маргылдаа. Одессадан дамчыдар. 13.45 — Уругларга фильм. «Эрги шивээниң хөлегелери». 1-ги, 2-ги сериялар. 15.00 — С. Прокофьев. № 7 соната. 15.20 —Чаа медээлер. 15.30 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Бистиң кандидаттарывыс». Кызыл хоорай Совединиң депутаттарынга кандидаттар дугайында киночурумал. 18.10 — «ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур». РСФСР-ниң алдарлыг артизи М. М. Мунзук-биле ужуражылга. 18.40 — Чарлалдар. 18.45 — «ССРЭ-ниң 60 чылынга — 60 шалыпчы неделя».

МОСКВАДАН

19.15 — «Күш-ажылчы алдарның тук тудукчулары». («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.30 — «Аяя төвү». Информация-публицистиг программа.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!» Ийи ыт дугайы» Мультфильм. (ЧССР). 20.15—«Делегей панорамазы». 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.50 — «Соңгу чүк дугайында тоожу» Уран-чечен фильм.

Агаар

Республикага бөгүн көжер булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 2—7 градус чылыыр, чамдык черлерге 0—5 градус соор, хүндүс 20—25, чамдык черлерге 14—19 градус чылыыр.

Кызылга көжер булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 2—4, хүндүс 23—25 градус чылыыр.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, медээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 999.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00209